

MAGYAR
PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI
FIGYELMEZŐ.
MÁSODIK ÉVFOLYAM.

Harmadik füzet.

1871.

Március.

I.

Az ugynevezett katolikus autonomiáról.

Néhány előleges szó.

E folyóirat jelen évi első és második füzete számára, a magyar protestáns egyház mult évi főbb mozzanatairól szóló rövid cikk, nemcsak megírva, hanem kiszedve, sőt ki is nyomva vólt már akkor, amidőn több hazai lap közölte Kossuth Lajos nagy hazánkfiának Turinban, 1871. január 12-dikén kelt „Visszapillantását 48-ra.“ Miután itt Kossuth egyenesen és tüzetesen szól az 1848-dik évi vallásügyi törvényről, a különböző felekezetek egyházi és iskolai szükségéinek közálladalmi költséggel való fedezéséről, az ugynevezett katolikus autonomia mozgalmairól sat.; s miután K. e nyilatkozata mind egyháztörténelmi, mind egyházjogi szempontból kétségtelen fontossággal, sőt forrásértékkel bír: célszerűnek láttam egész terjedelemben fölvenni azt e füzet tárcájába.

Az ügy pedig amelyről szó vagyon, t. i. az ugynevezett katolikus autonomia, s azzal lényeges egybeköttetésben a különböző felekezetek egyházi és iskolai-szükségeinek közálladalmi, vagyis

PROT. EGYH. ÉS ISK. FIGYELMEZŐ.

országos költséggel való fedeztetése, s e tekintetben is tökéletes jogegyenlőség és viszonyosság a felekezetek között, ez úgy mondom, oly rendkívüli horderejű, s a magyar protestáns egyház jövőjére nézve is anyira korszakot alkotó, hogy ennek tőlünk telhető megismertetését és méltatását elmulasztani igennagy hibának tartanók.

Kossuth nyilván és határozottan azon elvet tartja helyesnek és igazságosnak, hogy az állam se egyik, se másik felekezetnek ne adjon semmitsem, mindegyik tartsa fen magát, templomait, iskoláit sat. úgy a hogy tudja; azon elvet pedig, amely a törvényben áll, hogy t. i. az állam fedezze a felekezetek egyházi és iskolai szükségseit, egészen helytelennek s nálunk is csak kényszerüsből választott rossz expediensnek nyilvánítja. Szerénte az autonomiai mozgalom nem sok jót ígér, s azt tartja méltányosnak és igazságosnak, hogy a római katolika egyház ám legyen az államtól teljesen független és autonom; de ekkor „önként mondjon le a klérus az államtól eddig élvezett ellátásról és javadalmakról.“ Vagyis más szavakkal: egyszerűen szüntesse meg az állam amaz ellátást és javadalmazást, mert hiszen azt jól tudhatjuk, hogy a klerus ugyan, maga és önként ama javadalmakról lemondani nem fog soha; sőt meglehetünk győződve afelől is, hogy ha az ügy csakugyan a válság pontjára jutna: akkor a klerus bizonynyal azt mondaná, hogy szívesen lesz ő az egész római katolika egyházzal együtt, még sokkal nagyobb függésben is az államtól mint eddig vólt, csak maradjanak meg nála az eddig birt és élvezett javadalmak. Nem az autonomia, nem az államtóli függetlenség az, amiről itt első sorban és vóltaképen szó van; hanem a vagyon, a világi jók. Ezt egy percre se feledjük soha.

Kossuth, miután a fenforgó nagy fontosságú és különös fordulatot vett ügyre vonatkozólag, nézeteit előadta, azt mondja, hogy a tanulságot levonni nem ő reá tartozik, hanem vonja le azt „a magyar népnek ősi tulajdona, a józan ész.“

A magyar nép józan esze és közvéleménye, ha már sok tekintetben megrontva és félrevezetve nem vólna: kétségenkívül levonná a tanulságot és kimondaná az ítéletet, amely hitünk szerént

abban állana, hogy vagy mindegyik felékezetet részesítse az állam igazságos arány szerént javadalmakban, vagy egyiket sem.

Arról azonban szó is alig lehet már, hogy ez ügyben a magyar nép közvéleményét bármi úton-módon is figyelembe vegyék az illetők; s különben is menyire meg van már zavarva, s mily útakra vezetve nemcsak a nép, de a népvezetők véleménye is! Hová jutott magának a sajtónak s az irodalomnak tetemes része! A legnagyobb fontosságú hazai ügyekre nézve, oly elvek s nézetek hirdettetnek, ajánltatnak és követtetnek most egész nyíltsággal és merészséggel, amelyekért 1848-ban, vagy ezelőtt csak egy évtizeddel is nyíltan szót emelni nem merészelt senki, s ha merészelt volna: bizonyosan közgúny- és megvetés tárgyává lett — sőt mint áruló megbélyegeztetett volna.

Azok, akik jelenleg az osztrák-magyar politikát vezetik, a nép valódi véleményével és itéletével vajmi keveset gondolnak, legfeljebb azon elvet követik e tekintetben, amelyet Göthe így fejez ki:

Was ich mir gefallen lasse?

Zuschlagen muss die Masse;

• Dann ist sie respektabel,

Urtheilen, gelingt ihr miserabel. — A katolikus autonómia tehát, teljes nyugodtsággal, s a siker és diadal biztos reményével haladhat és halad is saját valódi céljafelé, amely mint már sokszor érintém, vóltaképen bizonynyal nem más, mint a klérus kezében levő roppant birtokoknak és javadalmaknak örök időkre való biztosítása a klérus, illetőleg a kizárólag római katolikus egyházi célok és érdekek számára, és pedig amint nyilván van oly szilárd biztosítás a cél, melyszerént ama javakat és javadalmakat maga az állam is, soha többé és semmi körülmények között is kérdés alá ne vehesse, és vissza ne foglalhassa.

E célra nézve pedig, az osztrák-magyar modern államban, bárki mit lásson és mondjon, mostanában igenkedvezők a körülmények.

Franciaországban, Poroszországban, Belgiumban és más kiváló mértékben római katolikus államokban is már szekularizálva vannak az országos forrásból eredett papi javak, s ezáltal a klérus

hatalma jórésben megtörve, s a többi felekezetekre s magára az államra való sérelmes és szabadságellenes reánehedése megelőzve és meggátolva. Az osztrák-magyar birodalom pedig, ugylátszik, hogy csak most akar még valódi ultramontán római katolikus állammá lenni, amilyenél különb az időkhöz és viszonyokhoz képest még I. Leopold korában sem vólt. A klérusra és az ultramontanizmusra, most kezd derülni egy oly aranykor, amelyhez hasonló jelenleg, bármely európai államban is alig található. Azt már ezelőtt egy pár évvel megjegyezték külföldön, hogy a mai időben sehohsem esik több jezsuita egy négyszög mértföldre, mint az osztrák-magyar államban; a többi szerzetesek és apácák száma is légió itt; a főklérusnak oly gazdag és fényes jövedelme van, melyhez fogható bárhol is alig találhatik; sokan úgy vélik, hogy a legmagasabb döntő körökben folyvást a leghatározottabban kegyeltetnek az ultramontanizmus érdekei, s még nem régen is tekintélyes ajkkacról hangzott az ige, hogy Ausztria egységét, sőt lételet, csak határozott római katolikus politika óvhatja meg és tarthatja fen. Bármit mutassanak, bárhova magyaráztassanak a néha-néha elkövetkező miniszterváltozási zökkenések, anyi bizonyosnak látszik legalább előttem, hogy az osztrák-magyar állam politikájának útja és iránya, a dolgok lényegére nézve épen oly határozottan római katolikus ma, mint vólt a mult századokban, s egyáltalában nem tartom lehetetlennek, hogy egy szép reggelen úgy fogja magát bemutatni a világnak az osztrák-magyar modern állam, mint a pápakirályság professzionátus restauratora és propugnatora, s most már Francia- és Spanyolország helyett is az ultramontanizmus praesidiuma és dulce decusa. Arról tehát, hogy az ugynevezett katolikus autonomia ilyen vagy amolyan törekvéseinek a mi modern államunk majd gátat vetend, — egyhamarjában szó sem lehet.

De hát az egész katolikus autonómia dolgához mi közük a protestánsoknak? kérdik talán némelyek. Semmi egyéb közük csak az, hogy a magyar protestánsok is tagjai a magyar hazának; továbbá az, hogy igenalapos ok van feltenni azt, hogy ama roppant javak és javadalmak, amelyeknek kizárólag római katolikus célokra való örökös körülsáncolásáról vagyron szó, or-

szágos forrásból vették eredetöket, és országos rendeltetéssel bírnak; sőt még az sem lehetetlen, hogy valami része a szóban forgó javaknak és javadalmaknak minden törvény és igazság ellenére a protestánsok kezéből vétetett el; azért is van továbbá közök ez ügyhöz a protestánsoknak, mert az állam általi ellátást és javadalmaztatást, amelyben a békekötések alapján, kisebb nagyobb mértékben a mult századokban tényleg részesültek, az ő számukra is újból megigértte és biztosította az 1848. XX. törvénycikk.

A multak elfogulatlan ösmerője és megítélője, minden bizonynyal el fogja ösmerni azt, hogy a protestantizmus a Magyarhaza önállósága s alkotmányossága, továbbá a magyar nemzetiség, tudomány és közművelődés ügyének rendkívül fontos szolgálatokat tett, s avégre hogy ezeket tehesse, sőt hogy magát csak fentarthassa is, rendkívül sokat kellett szenvednie, türnie, vesztenie és nélkülöznie. Ne csudálja tehát senki, ha a magyar protestáns felekezetek most is, miként már többször ily értelmű kérdést intéznek a Magyarházához: „imé, mi mindeneket elhagytunk te értetted; — mint leszen azért dolgunk?”

E kérdésre, mint már láttuk, az idők jelenségei szerént igenszomorító a felelet.

„Pénz e kor istene,“ ma és nálunk inkább, mint bármikor és bárhol is. A klérus, illetőleg a római katholicismus tehát, a rendelkezése alatt álló roppant vagyoni erő hatalmával rendkívüli befolyást fog gyakorolhatni és gyakorolni pl. a képviselők választására, főbb hivatalok betöltésére, általában a törvényhozás és kormányzás ügyére, s hazánk összes államéletére. Miért is ne, hiszen most, mint némelyek mondják, valódi aranyidőket élünk.

„Aurea nunc vere sunt secula; plurimus auro

Venit honos “

„Auro pulsa fides, auro venalia jura;

Aurum lex sequitur, mox sine lege pudor.“ — Természetes, hogy ezen aranykorszak miként másutt, ugy nálunk is kiterjeszti hatását a tudomány, művészet és irodalom mezejére is. Miként Franciaországban és másutt voltak s vannak, ugy nálunk is lesznek arra példák éspedig nem csekély számmal, hogy a

klérus a tudomány és irodalom egyik vagy másik ágát, továbbá egynémelyik tudóst, művészt s országos tudományos intézetet, pl. akadémiát sat., hatalmába keríti; alkalmas helyeken ingyenes, vagyis tandíjnélküli népiskolákat nyit sat. sat. Mi lesz ezeknek következése a szegény protestáns felekezetekre s protestantizmusra nézve, — nem nehéz kitalálni.

A magyarországi protestáns egyház, a mult időkben nem egyszer s nem kevés időre jutott már a végső veszedelem pontjára. E végponton, különösen akkor, midőn a fegyverfogás korszaka elmúlt, és amidőn a hatalom emberei a legszentebb kötésekre s alaptörvényekre sem adtak semmitsem, két fő megmentője és fentartója vőlt a protestantizmusnak hazánkban. Egyik: az autonom felekezeti iskola; a másik, mely amannak is éltető gyökere: a reformátzió által világosságra hozott, kiküzdött és megszilárdított bibliai pozitív alapokhoz való tántorithatatlan hűragaszkodás. Ez az, amelyen miként a pokolnak vagy bármi vésznek, ugy a klérusnak kapui is soha diadalt nem vehettek. Ez a hűség és ragaszkodás az, amely mindenkor félelembé és rettegésbe ejtette az evangyeliomi protestantizmus ellenségeit, mig ellenben ugyanezek véghetetlen kárörömmel gyönyörködtek abban, ha a protestantizmust bármi cím és cég alatt a nihilizmus sivatagjai felé közeledni látták. „Imé ez a protestantizmus öngyilkossága, önfelémésződése,“ — mondanak ök; s valóban igazat is mondtak volna és mondanának, mihelyt a protestantizmus elhagyná azon pozitív alapokat, amelyeknek létét és fenállását köszönhette eddig és fogja köszönhetni ezentul is.

Tekintve már az idők jeleire, illetőleg tényeire, gondoljuk el, hogy mi lenne nálunk abból, ha ezt mondanók: „nekünk nem kell többé autonom protestáns iskola; nem kell nekünk semmiféle felekezeti, sőt általában keresztyén népiskola sem; nekünk nincs már arra semmi szükségünk, hogy gyermekeinket apáink hitében, vagy csak általában evangyeliomi keresztyén hitben is neveljük; azon felelősség, amelylyel gyermekeink nevelésére nézve a mi Atyánknak, Megváltónknak s őseink emlékezetének tartozunk, mi előttünk igenkeveset vagy semmitsem nyom; fődolog az állam (regnum marianum? Szent István birodalma?) s a kormány által

kinevezett tanfelügyelők előtti felelősség; és ezek majd el is végeznek gyermekeink oktatására és nevelésére nézve mindent, a csekély dolgokban velünk együtt, a főbb dolgokban nálunk nélkül!”

Hova vezetne az nálunk, ha mi ezt mondanók: „nem kell nekünk semmiféle hitvallás és semmiféle dogma; szent háromságra, Krisztus feltámadására s a mi saját feltámadásunkra, s más efélékre semmi szükségünk nincs, s ha vólna is: igazolhatlanok s tarthatlanok már az efélék. De nem kellenek nekünk egyházunk államjogi létére nézve sem, azon pozitív végalapok a békekötések, vagy a diploma leopoldinum pontjai, amelyekben őseink szilárd következetességgel megállottak! A római katolikus papi javak szekularizáltatásáról s a katolikus autonomiáról beszélgetni, vagy ezek ügyét feszegetni pedig egyenesen ellenkezőnek tartjuk a testvéri szeretettel, a felekezetek közötti jó harmóniával, a hazafias, jóvialis s theologiai civódásokkal nem sokat gondoló klérus iránti tisztelettel és kimélettel.“ sat. sat.

Ilyenformán azonban a külföld hatalmas, böldeg és művelt protestáns egyházaiban is nagyon kevesen beszélnek, s ezek sem tartatnak a vallás és egyház igaz hiveinek, s részemről hiszem, hogy nálunk az ilyenek száma még sokkal kevesebb. Nem egészen lehetetlen azonban, hogy ez vagy amaz balsors, s méginkább a ravasz politika ügyes játéka, anélkül hogy egyhamar észrevennők, bizonyos pontokfelé csak azért irányozza vagy inkább tolja egyházunk s általában a közönség közfigyelmét és érdekeltségét, hogy a többi pontok védtelenül hagyassanak. Lármát üthetnek sokan, hogy itt vagy amott kitört a tüzvész; pedig mindez, vóltaképen csak arra való lehet, hogy bizonyos pontokon némelyek annál kényelmesebben gazdálkodhassanak.

Bármiként legyen a dolog, én részemről, korunkban feleslegesnek épen nem, hanem inkább nagyon szükségesnek és tanulságosnak tartom azt, hogy a magyar protestáns egyház államjogi viszonyai, miként más-ugy különösen vagyoni tekintetben is figyelem előtt tartassanak. Ez érdekből e folyóirat következő füzetének valamelyikében, talán már az együttesen megjelenendő aprilisi és májusi füzetekben, igyekszem tüzetes vizsgálat alá venni azon kérdést, hogy pozitív jogi és történeti

alapokon várhat-e s követelhet-e az államtól valami javadalmaztatást a magyar protestáns egyház, mi multja van azon eszmének, melyet az 1848. XX. t. c. kifejez, hogy t. i. minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei, közálladalmi költséggel fedeztessenek; s miként kezdetett el mindjárt 1848-ban a törvényre fektetett remények kijátszatása sat. sat.

Arról szó sem lehet, hogy e szerény vizsgálatok, ügyünket a gyakorlati élet mezején bármí csekély mértékben is előmozdithatnák. A most uralkodó politikának werkljét, sípládáját, már régen feltekerték és pedig meglehet nem is nálunk; a nóta is le van már játszva egy bizonyos pontig, s be is lesz az végezve, bármit mondanak a protestánsok vagy mások, hacsak a werkli mindenestől összevissza nem szakad. Azt azonban, mellékesen említve, majd a jövő fogja megmutatni, hogy vajon egy szabad, demokrata és kulturállam palotái és erős várai, fel fognak-e épülni a sípláda szavára.

Szólunk tehát, nem mintha a sípládát tulkiáltani akarnók, vagy oly dalt várnánk tőle, ami benne nincs; hanem szólunk egyszerűen, csendesen, magunk között, hogy a multak szemléletéből tanulságot, vizsgálatást és reményt vehessünk.

A magyar protestánsokhoz is sokszor szólhatott, talán most is szólhat így multjoknak szelleme:

Oh socii, — neque enim ignari sumus ante malorum,

Oh passi graviora! dabit Deus his quoque finem.

— fors an et haec olim meminisse juvabit.

1871. február 15.

Révész Imre.

II.

A Kálvin háromszázados emlékére Genfben épített

Reformáció Csarnokának

ismertetése s felavatási ünnepélye.

A XVI. századi reformáció nagy kezdeményezőjének Luthernek, a prot. világ nagyszerű szobrot emelt legközelebb is Wormsban. Vajjon a XVI-dik századi reformáció nagy bevezetőjének Kálvin

Jánosnak van-e valami világra szóló ilyszerű emléke, melyet 3 század után a hálás kegyelet emelt? vajon képes volt-e a mivelt református világ a nagy férfiú szellemének hatása alatt kegyeletben egybeforrni, s közös akarattal valami látható emléket állítani? Ha igen, milyen azon emlék, hol áll s hogy jött létre? Idestova hat éve telik el, hogy Kálvin halálának 3 százados évfordulati napja a mult idő tengerébe merült, s ha későn is, hálás és illő dolognak tartom, hogy épen Debrecenben, a magyar Kalvinismus e legtekintélyesebb ősi városában, legalább tudomást vegyünk arról, mikép ülték meg Kálvin hazájában külföldi református nagy testvéreink a főreformátor 3 százados ünnepét, s micsoda állandó intézménnyel örökölték meg újra emlékét.

A sinai hegyi törvényhozás, s a szent sátor elkészítése után s új hon szerzésre indulása előtt, egy utó páska ünnepet tartott Mózes, hogy kik a nemzeti közös első páska ünnepen részt venni gátoltattak, anélkül ne maradjanak. Mi is magyar reformátusok, elszomorító okok miatt nem jelenhettünk meg Genfben a protestáns Izrael többi törzseivel együtt, utólag emlékezzünk meg legalább arról, mi történt ott. A visszaemlékezés erősítse bennünk a református öntudatot, melyre a közöny e rideg korában oly igennagy szükségünk van.

* * *

I. Az Evangyéliomi szövetség (Evangelical Alliance), mely 1846-ban alakult meg Londonban, azon célból, hogy az evangyéliom alapján álló keresztyéneket szorosban egyesítse, negyedik Egyetemes Értekezletét (Conference) Genfben Sz. Péter templomban tartá 1861-dik év szeptemberhó tizenkét első napján 1887 tag jelenlétében, kik Európa és Amerika prot. egyházaiból gyülekeztek egybe.

A szeptember 6-diki ülésben a fényes nevű Merle D' Aubigné, genfi ref. hittanár, a 16-dik századi reformáció világhírű történetírója, egy emelkedett szellemű s mély tudományu beszédet tartott e tárgy felett. „A genfi reformáció és reformátor jelleme.“ Összehasonlítván ebben a reformáció 3 főbajnokát: Luthert, Zwinglit és Kálvint, azt mutatta ki, mikép törekedett

Kálvin előbb a protestáns tanfogalmakat, aztán a prot. testvéreket kibékíteni egymással, ennek főszközeül Krisztussal való közös egyesüléseket jelölvén. „Mutassuk meg, mondá ő, hogy minden keresztyének, kik szeretik az igazságot, egyek.“ — Maga Luther is elismerte Kálvin engesztelékeny és közvetítő szellemét 1540-dik év végén, midőn Kálvin urvacsora feletti értekezésének (De coena, . . . 1540) olvasta után e felkiáltásban tört ki: „E könyv szerzője bizonyára kegyes és tudós férfiú . . . ha Zwingli és Oecolampad így fejezték volna ki magukat, sohasem lett volna vitára hely.“

Testvéresülésre és egyesülésre hajló érzelme, még jobban tündöklök az angolokkal való érintkezéseiben. — Midőn ugyanis Cranmer érsek azt írta Kálvinnak: az isten egyházainak egyesítése céljából óhajtható volna, hogy tudós és vallásos egyének, a hit főbb pontjai feletti értekezésre összejönnének; — lelkesedve válaszolá neki Kálvin 1552-ben: „E célból tiz tengeren is átvitorláznék, ha kivántatnék; eszélyes és vallásos embereknek összejövetele, kik a szent tanokban egyek, nemcsak Angolhon, de a világ érdekére szolgálna.“ — Az evangyéliomi szövetség első képviselője hát a 16-dik században Kálvin volt.

E beszéd végezte után állt elő Merle d' Aubigné ezen indítványával: Közeledvén Kálvin halálának 3 százados évfordulati napja (1864. máj. 27.) állittatnék Kálvin emlékére egy nagy csarnok Genfben.

Az indítvány célszerűnek mutatkozó módosításokkal örömmel fogadtatott. A nagy francia protestáns író, s 19-ik századi hitvéd (apologeta) Guizot volt első, ki adományt küldé (1861. apr. 19.), hogy a reformátiónak és a reformátornak emlék állittasék, irván: „Kálvin bizonyára előkelő helyet-foglal a jelenkori miveltség megalapításában, senkisé levén nagyobb ellenfele a társadalmi és erkölcsi fejtelenségnek, mely jelenkori miveltségünk körében dul s azt haladása dacára romlással fenyegeti.“

Szép reménnyel telve oszlott szét a genfi egyetemese értekezlet, Genf polgárainak kezébe tevén le a szép eszme valósítását. Buzgó genfi reformátusok, azon célról indittatva, hogy a hitetlenség áradata ellenében a ker. igazság tiszta világa, a néptömegnek

minél hozzáférhetőbben terjesztessék, ezeket befogadható óriás csarnok építését elhatározzák, s az Evangyéliomi Szövetség genfi ágából választott ideiglenes alapító bizottságot megalakítván, ez 1862. decemberben bocsátá ki első felhívását aláírásra. Az Ur megáldá a törekvést, pusztában nem hangzott az el. A genfiak azonnal aláírtak 100 ezer frankot, s 1863. april 11. megalakult az aláírókból az emlék-építettő polgári társulat, kinevezvén ugy a genfi állami, mint az államtól független két testvér ref. egyház tagjaiból arányosan az állandó kezelő bizottságot, Goudet J. ügyvéd elnök, Barde Károly genfi lelkész, alelnök vezérlete alatt összesen 11 tagból, a négy lelkész tag egyike levén Merle d' Aubigné is.

E társulat 1863. nov. 3-diki közülésében elhatárá, hogy Kálvin emlékéhez fogja tüzni azon csarnokot, melynek rendeltetése lesz: folytatni Genfben az ő szellemi művét; — 1864. febr. 8. meg is vásárla egy szép telket, a Helvét Sugárútra nyílot, az államtól örökbirtokul 66,000 frankért.

E kezdemény után bocsátá ki a kezelő bizottság 1864. apr. 7. második felhívását (appel), intézve azon prot. testvérekhez, kik a dicső reformációban a megvilágosított evangyéliomot szemlélik, benne erkölcsi és értelmi életök forrását látják, arra kérve, mutatnák ki hálájokat isten iránt, aki Genfnek Kálvinban oly kegyes és hű szolgát ajándékozott; nem kételkedvén, hogy a széles-föld minden protestánsai, — minthogy Kálvin nemcsak hazájára, de sok más országra is üdvös befolyással vólt, — segélyül fognak sietni. Az épület neve leend: „A reformáció csarnoka“ (Sallé de la Réformation), azon homlokirattal: „Emelve Isten iránti hálából, aki Genfnek s az egyetemes egyháznak Kálvin János nagy reformátort adta.“ — Az ezer frankot aláíró részvényesül fog tekintetni, s a társulat közgyűlésében szavazatjoggal birand, 500 franknál kisebb aláírás, hálásan fogadott adományul fog nézetni.

Az emlékkezelő bizottság 1864. apr. 12-ki jelentésében Kálvin halálának 3 százados emlékűnnepére hitt fel, a szózat veleje ide megy ki: Becsülő tudatára emelkedvén azon jóknak, miket nekünk és családainknak a reformáció nyujtott, nem

maradhatunk némák a reformáció egyik főszközének emléknapja közeledtekor. El levén határozva semmi teremtménynek istentiszteletet nem adni, Kálvin maga útasította volna ezt leghatályosabban vissza, hálaikat hát a teremtő kegyelme iránt tanusítsuk. E hálatól indítatva, kívánnak Genf keresztyénei egy csarnokot építeni az evangyéliom védelme, fejtegetése és hirdetése végett, vezérelvül az Evangyéliomi Szövetség francia ágazatának egyszerű hitvallását fogadván el.¹⁾ Meg fogy nyitattni e csarnok a különböző testvérelekezetek előtt, a ker. hit alaptanai szoros megtartásának egyetlen feltétele mellett. — Mikor Izráel népe parancsot kapott az Egyiptomból szabadulásra emléket emelni; mind a 12 törzs vitt egy-egy követ; hozza ide, ez egyetemes érdekü intézményhez, minden ország a maga követ.

II. Ez előkészületek után derült fel Kálvin halálának 3 százados évfordulati napja 1864. május 27-ke. Megjelentek felhívás folytán az ünnepélyre angol és skót földről hat egyházi férfiu, Franciaországból több lelkész, valamint Hollandiából, Helvétziából és Berlinből. Számos egyház küldte üdvözlő fohászokat. Az ünnepély kezdetét vette szabad ég alatt reggeli 8 óraker, azon telek felett, mely az emelendő csarnokhoz megvásároltatott.

Olvastatott a bibliából Ézsaiás 65-dik fejezete, mely a hivek boldogságáról, uj egek, és uj föld keletkezéséről szól; „ujjá teremtem Jeruzsálemet — mond ebben az istenige, — örvendezésül.... a farkas a báránynyal legel “ továbbá Pál Efészusbeliekhez irt le-

¹⁾ E hitvallás vagy tanelv-nyilatkozvány következő: „Az Evangyéliomi Szövetség francianyelvü ágazata tagjaiul fogadja mindazon keresztyéneket, kik, készek levén testvéri szeretetben élni, vele együtt az istenileg ihletett szentirással egyezőleg, nyilván vallani kívánják közhitöket a megváltó istenbe, az atyába, ki szerette és megigazítja őket kegyelme s fiávaló hit által, — a fiuba ki megváltá őket engesztelő áldozata által; — a szentlélekbe ujjászületésök és megszenteltetésök szerzőjébe, az egyedüli, örökké áldott istenbe, kinek dicsőségeért készek éltöket áldozni. (Organic Regulation. art. 2.)

Mínt hogy a Szövetség keblébe fogad bármely felekezetü evangyéliomi keresztyéneket, egyházaik kormányzata, szervezete és elveit illető kérdéseket vita alá nem hozhat, sőt a Jézus nevében sürgeti szónokait, hogy tartózkodjanak beszédeikben minden olyféle szó vagy célzástól, mely az egység és szeretet szellemére háborítólag hatna. — (Proceedings of The Geneva Conference. 1. l.)

velének 2. fejezetének 19—22 versei: „Ti nem vagytok idegenek többé... hanem a szentek polgártársai... Krisztusban együtt építettetek Isten hajlékaul a szellemben.“

A megnyitó beszédet Demole E. lelkész, a kezelő bizottság egyik tagja tartá, mondván többek közt „még most csak ez egyszerű telket birjuk, mely felett állunk, de egyetlen törvényes vágyunk hirdetni itt népszerű és isteni egyszerűségében az istenigét, mint Kálvin tett a maga idejében.“ Majd az elnök Goude J., a nagy tanács tagja, emelt szót: „Ez ünnepélyes napon szenteljük istennek e tért, s kötelezzük magunkat nem nyugodni erőnk birtáig, míg a Reformáció Csarnoka föl nem épülend.“ Köszönetet mond a bel- és külföldi adakozóknak és megjelenteknek, s a siker ügyében egyesülésre buzdít. Vállalatunk célja: Genfben Csarnokot emelni, melynek rendeltetése az evangéliom hirdetése egyházi alakzat nélkül, megváltónk a Jézus Krisztus zászlaját fenlebegtetni. Még ugyan nem vagyunk oly helyzetben, hogy az alapkövet letegyük, de szilárdan számolunk minden nemzet református keresztyéneinek tetteleges segélyére. Az épület terve már kész.

Utána Nagybrittania és Irhon keresztyéneinek képviselője Glyn Car János beszélt, hálásan számlálta elő azon javakat, miket Angol és Skóthon a XVI-dik században Kálvinnak köszönt, e században, ugymond, az oxfordi egyetemen Kálvin művei a tanulók előtt felolvasási tárgyul szolgáltak, s Angol és Skóthon egész szent hittana Kálvin tanításából ered. E nemzet — mondá felemelkedőleg — járulni is fog a Csarnok építéséhez, ez este Londonban is számos egyház lelkészei számlálandják elő azon áldásokat, miket Isten Kálvin lelkészete által terjesztett szét.

Barde Ede — genf vidéki lelkész — külhoni körútjából, melylyel tisztársai bizták meg, — visszaerkezvén jelenti, hogy több helyen a jelesb protestánsokból bizottmány alakult pénzgyűjtés végett, az aláírások reményadólag meg is kezdődtek Londonban. A párisi egyház is érzi a Csarnok szükség-pótló voltát, egyszersmind felolvassa ez egyház üdvözlő iratát, melyet Kálvin 3 százados emléknapijára küld: „Ti kötelességtöknek inkább tartottátok — hangzik az irat — megörökíteni azon tanokat, melyeket Isten e hű szolgálja világositott meg; mintsem emberi arcvo-

násait idézni vissza annak, ki egyképen nagy volt tudománya, hite, ritka önmegtagadása, köz- és magánérényei által. Jól tudjátok, hogy a legkeményebb márvány és bronzszobrok idővel elporladnak: de istenünk igéje megmarad mindörökké. Minden evangyéliumi keresztyén hivatva van részt venni e műben; veletek vagyunk lélekben e napon.')

A hollandi reformátusok nevében Chantepie de la Sausseye, rotterdami lelkész szólt: „Kálvintól, irataiból és tanítványaitól vette Hollandia hitét, vallását, szertartásait és szervezetét. A ti ünnepek a miénk is. A mi hazánk Kalvinizmusa volt az erő és szabadság éltető nedve, magva és elve.“ Miután erős vonásokkal rajzolta a ref. egyház életerejét, a vészekkel szemben felhi a Kalvinizmus halhatlan elveinek fentartására.

P u a u x, mulhouse-i lelkész szólt aztán: Ha Kálvin 9 évi küzdelem után le nem győzte volna a libertineket, Genf nem lett volna protestáns Rómává, s a francia reformáció is halálos csapást kapott volna, de győzvén, megalakítá a Kálvinista respublikát s az ujkori szabadság atyjává lón, Genf pedig az eszme városává, s férfiak nevelőjévé. A Hugonották is Kálvin teremtményei, e férfiakra ő nyomta a viharos időkben erős és szigorú egyéniségének pecsétjét.“ Végül megszemélyesítőleg Kálvin szelleméhez fordul: „Élj köztünk nagy és szigorú Keresztyén! vezess bennünket élted emléke által a harcban, mint vezetted azokat, kiknek vezére s barátja valál; menj elől, mi nem szégyenlünk. Emlékezzünk meg, hogy van erősebb hatalom Loyolánál és Voltairenál, ez a hit, mely hegyeket mozdit ki helyeikből!“

Utána B a u t y, lutry-i lelkész, a vaud cantoni ev. szabad egyház küldötte, szólt: Mi barátaitok, honfitársaitok és testvéreitek vagyunk az Urban, hozzátok csatlakozunk ez ügyben, mi és ti

1) Barde Ede még egy körútat tett, s 1865. máj. 26. jelent meg Edinburgban a Skót szabad egyház zsinatja előtt, felolvasá Merle D' Aubigné adakozásra buzditó levelét, meleg fogadtatásra lelt; a zsinat két legkitünőbb lelkésze Guthrie és Candlish hittudorok áltak élére az adomány-gyűjtő bizottságnak. Főleg tetszett Barde beszédének e helye: „Egyházak, kollegiumok, egyetemek az igazi, Kálvinhoz illő szobrok, nem különben az olyféle csarnokok, minőt most szándékozunk építeni, hol az evangyéliom fog hirdettetni a szegényeknek.“

egyek levén. Kálvin adta vissza a bibliát a népnek, vette ki véka alól a világosságot, hogy az betöltené az egész házat fényével; hűségesen és bámulatosan fejtegette az isteni kijelentéseket Institúciójában, magyarázványaiban és predikációjában; visszaállítá a ker. imályt (cultus) méltóságos egyszerűségébe, ekép a világ szemei előtt az apostoli ősegyházat jeleníté meg . . . létjogra hívá az isten igéjéhez való szabad folyamodást, nem ugyan aly irányu bizonytalan és határozatlan szabad vizsgálast, mely az isten ige felibe helyzi magát, de azon jogot, hogy minden lélek megállapithassa annak tartalmát, azon köteleztetéssel, hogy alávesse magát annak, visszavethesse pedig mindazt, ami azzal ellentétes.

A szónokok sorát Merle D' Aubigné tanár zárta be: az emelendő csarnok homlokára, — így szólt többi közt, — Kálvin e mondata fog vésetni: „Tisztelet az istenfélelmében kitünő egyéneknek, de azon feltétellel, hogy Isten maradjon meg mindenekfelett, és hogy Krisztus diadalmaskodjék“ . . . isten után emlékezzünk meg azon buzgó lelkészről, komoly és fáradhatlan tudósról, kiáltal tette isten Genfet világosság városává. Majd a külföldről jöttekhez fordult: Ti láttátok azon roppant művet, mit isten Kálvin által tétetett s tétet ma is. Rágalmak és méltánytalanságok által ne engedjétek magatokat gátoltatni. . . Ti, mint mi, szívesen akartuk volna, hogy Kálvin minden tekintetben felülemelkedett volna századán; — de senkisémet teheti őt felelőssé azon siralmas igazságszolgáltatás miatt, mely akkor ezer év óta létezett a ker. egyházban, melyet minden egyetemen tanítottak, s melynek végrehajtói csak polgári törvényszékek valának. Ha Kálvin nem kérte annak eltörlését, ha részes volt százada tévedésében, — egymaga, legalább egy hirdhet esetben, a Servétében, kétizben kért enyhítést az igazságszolgáltatástól, ugy hogy maga Farel kimélettel kezdé őt vádolni. De hisz jóltudjuk mindnyájan, Kálvin is ember volt, ugyanazon gyöngeségeknek alávetett, mint mi. — — Miután felsorolá Kálvin érdemeit s adakozásra lelkesite, így folytatá: „De nekünk nemcsak kőépület-emelése szándékunk, óhajunk: hogy e nehéz időben az Evangyéliom nagy elvei, melyeket Kálvin világosita meg, ujra áthassák az egyházat, melyet közönyösség, hitetlenség és

világiasság ernyesztettek el, hogy annak győzelemre, és hitébredésre kivántató hatalmat és szilárdságot kölcsönözzenek. — Tanuljunk Kálvin rendületlen jellemétől bátorságot és szilárdságot, bámulatos világosságától és szabatosságától hitet, mely nem bizonytalan és homályos, — benső, mély meggyőződésétől a külsőség és alaki gépiesség eltávolítását.

Lélekfőből eredt ima és szenténekekkel zárult az egyszerű ünnepély. (Souvenir du troisième anniversaire séculaire de la mort de Jean Calvin. Genève. 1864. 8 r. 46. l.)

A kezelő bizottság két évi hangya-szorgalmu működéséről 1866. april 6-án adta be jelentését a részvényesek közületeinek, örömtelvé adja tudtul, hogy az építés husvét 3-ad napján (1866. april 3.) csakugyan megkezdett, beterjeszté az épület tervét, felosztását, s a költségvetést, mely egyelőre 250,000 frankban állapittatott meg, — s az eddigi bevételt, mely 118,760 frank.

A szellemi oldalt illetőleg a jelentés veleje ez: végletes merészséggel kitüzött komoly tagadások korában élvén: ne tegyünk-e valamit avégre, hogy visszateremtsük az emberekbe azt a hitet, mely Istenhez köti őket, de olyvégből, hogy lelkeiket szabadítsa meg. Mi hiszünk a lelkiesmeretek közel jövőbeli felemelkedésébe, a vallásos vágyak ébredésébe, jobban ellevén fáradvá a kétkedők ingadozásaikban, hogysem a jelen szellemi állapot soká tarthasson. Akkoron mindazok, kik Csarnokunkban megtanulandották ismerni megváltójokat, teljes szabadsággal fogják választani a nekik leginkább tetsző egyházi alakot. A tervelt épület ugyanis nem templom lesz valamely egyház kizárólagos használatára, hanem oly hajlék, hová bármely jelvény alatt befogadtatik akárki, csak meggyőződésből egyedül a Jézustól függjön.

Ezekben rejlik fontossága annak, hogy minden egyház tagjai, mégpedig a legbefolyásosabbak, csatlakozzanak hozzánk. Azon nap, melyen minden felekezeti testvérek a mi művünkben egyesülnek, öröm és hála napja leend. E napon tünendik fel, hogy a reformátiónak szerény hajlékot emelve, még nagyobb emeltünk az egytetemes egyház számára, oly emlék-épületet, ahol nemcsak Kálvin, Luther és Zwingli neveit igénylik, hanem a Jézusét, az egyedüli nevet, mely adatott az embereknek megváltásul.

Az egy év múlva Genfben 1867. febr. 8. tartott részvényesi közgyűlés megértvén az eddig tett előhaladást, nevezetesen, hogy az angol testvérek Kinnaird Arthur közbejöttével küldött 88,000 frankot haladó összege beszámítása mellett, az eddigi összes bevétel 229,101 frankot tesz; s a közgyűlés 204 részvény alapján 174 szavazattal bir; végre hogy az épület csaknem egészen bevégezve már, s csakis a belfelszerelés, butorzásra kívántatik még 25,000 frank: megrendelé az épületnek jelenévi őszre teljes bevégzését, a hiányzó összeg kiteremtését, s végre a felavatási ünnepnek megtartását.

III. Elérkezett 1867. szeptember 25-ke, mint a kijelölt felavatási ünnep első estéje, az anyi imával, reménnyel, fáradozással és anyagi áldozattal segélt és támogatott vállalat, isten áldása mellett sikerült, készen állt.

A reformáció Csarnoka, melyet némelyek Calviniumnak is neveznek, egy oly óriás terem, mely 2500 egyént fogadhat be, körülfolyla két sor vas-karzattal, a szónoki emelvényen — honnan hangtanilag érthetőleg oszolhat szét a szó — 200-nál több egyén férhet meg, nappal a terem tető üvegzet által felülről, éjjel pedig 100 légszesz láng által világittatik. Az ablaktalan s minden disziték nélkül magasba nyult oldalfalak komor kinézést adnak a területnek, a fényüzés egészen mellőzve van, csak ami hasznos és szükséges, alkalmaztatott, de mivel az egész puritán jellegével a célnak teljesen megfelel, sikerültnek mondható.

Az első este egyszerű ima-gyülekezet tartatott 2—3 száz egyén jelenlétében.

A tulajdonképeni avató-ünnepély csütörtökön szept. 26-kán nyílt meg. A meghívottak, különböző országbeli küldöttek és részvényesek testületileg léptek be a nagy Csarnokba. Kivülről a nagy természet rázkódtató szózatja harsant meg, a genfi tó ráncolt tük-réről rendkívüli vihar tolult elő, rázta az élőfákat, döntögette a magas kéményeket és a fogatokat, azt leheté hinní, hogy a terem az elemi akadályok miatt üres marad: mégis 1200 egyén jelent meg ott, — s belülről felhangzott százak ajkain Luther örök szép karéneke: Erős várunk nekünk az Isten. Ennek végeztével: Eymar lelkész (a kezelő bizottság tagja) hangoztatá áhitattal a

PROT. EGYH. ÉS ISK. FIGYELMEZŐ.

felavató könyörgést, s olvasá fel János evangéliomának 17-dik fejezetét, azaz Jézus imáját önmagáért, tanítványaiért és a hivekért: „tartsd meg őket a te nevedben, melyet adtál nekem, hogy egyek legyenek, mint mi . . . szenteld meg őket igazságodban; a te igéd igazság.”

Erre következett a kezelő bizottság alelnökének Barde Károly genfi lelkésznek megnyitó beszéde. — Először emel szót megindulva e magasztos hajlékban, és hálával telik el az örökkévaló iránt. Üdvözli az Angol,- Francia,- és Németországból, Belgium és Helvétziából érkezett testvereket, kik veleegyütt érezték a testvéri közösség édességét s bátorították társait a munkában.

E terem helyiségül szolgálанд vallási gyülekezéseknek, értekezleteknek, tanfolyamoknak. Annak, mi emeli a lelket és tisztítja, ami elvonja az embereket idejök hiábavaló és vétkes használatától, nyitjuk mi ma meg e Csarnok ajtait . . . világiak és egyházi férfiak! kiket az emberiség bajai felvesnek, az evangéliom által óhajtván azoknak orvoslást nyujtani, — tiétek e Csarnok. Midőn itt lelkiépítésről tárgyalandtok, legyetek elveinkhez hivek; midőn tudomány, törtenelem és irodalomról értekezendetek, egyszerű kérésünk csak ez hozzátok, ne támadjátok meg az alapelveket, szilárd meggyőződésünk szerint, a tudomány és hit végtére is összhangba egyeztethetők, s a végleges megoldás az evangéliom dicsőségére forduland. A természet és biblia két könyv, melynek szerzője ugyanaz, nem beszélhetnek ezek, ha jól értetnek két ellenkező nyelven. Nem félünk hát attól sem, ha itt a tudomány eredményét fejtegetendik. Egyetlen fentartásunk, hogy azon pontokon, melyekben azok ellenmondani látszanak az ihletett könyvnek, függesszék fel az illetők ítéletöket, vagy várjanak későbbi felfedésekre, s ne támadják meg a szentírást. Kinek-kinek szabadságában áll másutt tenni azt, kétségtelenül, de ez épületben nem, mert e helyet mi az evangéliomi igazságok védelme s kifejtésére alkottuk.

Ez emlék-épület egyéb alkatrészei következők:

A kis terem, 300 hallgatóra, bibliamagyarázatok, val-

lások oktatások, vasárnapi tanodák s énekgyakorlatoknak lesz fentartva.

Az iparosok terme vasárnap este és délután oly kézművesek számára nyitattik meg, kik üres idejüket a szent napokon önokulás, építő könyvek és lapok olvasása által üdvösen akarják értékesíteni.

Még 3 kisebb helyiség, tanterem, 50 tanulóra, népkönyvtár és bizottsági gyűlés termül használtatik.

Végre egy Kálvini könyvtár koronázza be az egészet. Minden reformátornak, Luther, Zwingli, Kálvin, Farel, Melanchton, Knox, Cranmer, Tyndal, Viret sat. műveit, emlékeit és arcképeit helyezendők oda, azon mérvben, amint módunk engedendi; úgy szeretnők, hogy az mintegy a reformációnak muzeuma legyen, hol a nemes és tudós körben a nagy Kálvin látszand elnökölni. Szükséges bútorok és ellátás nem hiányzandanak, hogy a józan olvasmány és tanulmány barátai, csendben adhassák magukat a munkának át. (Eddigéle — az 1870-dik évi tudósítás szerint — ezer kötetre megy a gyűjtemény, de lassanként szaporodik). Kapcsolatban kölcsön-könyvtár is terveztetik hasznos olvasmányokból.

Hazánkfiaink kivül, köszönet és hála érezzük kötelezve magunkat az észak-amerikai szabad államok, Francia- és Németország, Hollandia, Belgium, Svéd- és Olaszország, nemkülönbön helvéthoni; főleg pedig nagybritanniabeli testvéreink iránt, kik a tőlök kért „nagy követ“ szolgáltatatták, ugyszinte ifju Junod az épület első terv készítője, s Brocher építész, mint bevégzője iránt.

Mi nem egy külön egyházat, de Jézus Krisztus egyetemes egyházát akarjuk e helyen ismerni, neki szenteljük termeinket, érte akarunk működni, az egyházi viszályokat mellőzni, váljék ez egyetértés és béke hajlokává azok közt, kik ugyanazon megváltót vallják. Mi azon szép elvet akarjuk életbeléptetni, mi az Evangyéliumi Szövetség jelszava: a lényegesebben egység, a kétésekben szabadság, mindenekben szeretet, mellé fűzvé a szentírási Krisztus ismeretét s a ker. tanok fontosságát.

Vannak elegen, kik a szabadságot mi ellenünk használják fegyverül, követeljük részünkre a védelem szabadságát, mert meg-

győződésünk szerint, az igazságot korunk is Jézusban találhatja fel, ki mindég régi és mindég új.

Midőn a reformátorokra emlékeztetünk, nem csallatlanokul és szentekül tüntetjük fel őket, de Pállal tartunk: legyünk utánzóik anyiban, amenyiben ők voltak Krisztuséi. Ők is, mint más emberek, gyarlók valának; de ami illeti szentirási ismereteiket, ker. lelkületöket, Krisztusiránti odaadásaikat s hitökkel következetes éltöket: azt igen is kívánhatjuk a jelen nemzedéknek, hogy az isten azon lelke, ki ő bennök fuvalt, fuvaljon bennünk is, s ugyanazon fokban, hogy mi is vihessünk végbe oly dolgokat az elesett lelkek fölemelése s isten országa terjesztése ügyében, mint ama tiszteletes alakok a maguk idejében.

Századunk se szigetelje el magát más századoktól, az isten-ige dicsőségét az teszi, hogy aki hűtanítványként a maga mivoltában hirdeti azt, mindég korba illő, — ellenben azok nem valók korunkhoz, kik gyöngítik, másítják vagy hamisítják a kijelentés iszta aranyát, kik Krisztust az emberi bölcseséghez erőködnek szabni.

Az erkölcsi hanyatlás, lelkiesmeret tompulás, akarat ernyedés és durva hajlamok korában, szükség van a láthatlan világról szóló kijelentésre, ugy mint a szentírás tanít, e kijelentés oly pillantás, mely távolabb hat az érzékeknél, tulterül a földi láthatáron. Ezt kell keresni és találni itt a lelkeknek.

Ez legyen irányszózatunk: előre, de a Krisztusra tekintve! Ez új intézet is egyik dushajtásu eszköz leend a lelkeknek Krisztushoz vezérléséhez, hasonló az apostoli műkörhöz, kik mindenütt hirdették az igét. Mindenekfelett szeressük a lelkeket, felnyitván előttök isten országa kincstárát.

Igy végzi: „azok nyomora, kik megváltó nélkül élnek, — azok szomora, kik remény nélkül sirnak, — a vétkezők aggálya, kik bocsánat nélkül sinylenek, — a levert lelkek nyögése, kik fel-emelés nélkül szükölködnek, — e világ szerencséseinek vaksága, kik ébredés nélkül elaltatvák: mind e sebek inditsanak tevékenységre. Nyujtson a szentlélek segélyt, hogy saját és társaink üdvét munkálhassuk!”

E remek beszéd, mely a Csarnok programját tüzi ki, osztatlan tetszéssel találkozott.

A lelkihatás alatt állók ajkain egyházi ének zendült meg, mely után Kinnaird, angol parlamenti tag, az angol részvényesek nevében, De La Borde Gyula gróf Párisból, Christ Adolf Baseltől s több mások intéztek rövid szózatokat, ima és énekkel zárva ért véget az első összejövet.

Ugyanaz nap este Merle D' Aubigné, az evangyéliomnak félszázados agg szolgája táplálta másfél óra hosszig az 1800-ra emelkedett hallgatóságot. Beszéde főtárgya volt: „Kálvin az ujkori szabadság egyik alapítója.“ Első részében meszterileg ecsetlé Kálvin Genfben érkezését s ott maradását, második részében, azon befolyást jellemezte, melyet a reformátor nemcsak Genf, de nyugoti Európa, sőt az egész ker. világ népeire gyakorolt.

Az ujkori szabadság csak a reformáció következtében jöhetett létre. Kálvin élt a szabadsággal, megragadt minden alkalmat diadalra juttatni azt, mit igaznak vélt. Szerző azon meggyőződésből indult ki, hogy a szabadság a népek részére csak az evangyéliom haladása által biztosíthatatik, s a ker. egyház segélyére akkor jó a szabadságnak, ha azt terjeszti.

A külön füzetben nyomtatásban is megjelent terjedelmes beszédből, csak azon négy alapelvet nevezem meg, melyeknek életre hozatala által lón Kálvin az ujkori szabadság egyik alapvetője.

Az első alap, az erkölcsi elv „a szabad népek közt — mondá az ékes szónok, — hol az emberek hatalma kisebb, kell, hogy az isten hatalma legyen nagyobb. Ha az ideiglenes kötelékek gyöngébbek, a szellemi kötelékek legyenek erősbek, mik nélkül minden egyensúly felbomlik, s az emberek saját esztelen szenvedélyeiknek adják át magukat. Föl kell támasztani a hanyatlott emberiség közt a szentség uralmát, mely régóta lábbal gázoltatott tömérdek szerzetes, pap és pápa által. A reformáció Lutherrel a hiten kezdé, Kálvinnal az erkölcsi életen végezé. Ő azt tanítá, hogy a polgár hazája javára nemcsak testi erejével tartozik működni, hanem még inkább erkölcsi erejével. Nem rég mondá egy férfit, ki küzde a szabadságért, — „nem az a jó polgár ismérve,

hogy vérét ontja hazájáért, s aztán jutalmul vétkezési szabados-
ságot követel tetszésszerénti mérvben.“ — Szerinte több jót esz-
közlnek a polgárok erényeik, jó tetteik s jó példáik által, mint
kard s fegyvereikkel. A reformáció felébreszté a lelkiösmeretet,
lelkiösmeret nélkül pedig szabad nép nem állhat fen.

A második alapelv: az egyén átalakulásának szük-
ség e. Ennek fejtegetésében idézi szónok Kálvin e tételét: „Isten
országában csak az új embernek van ereje,“ . . . ez új ember a ke-
resztyén, kit a fiu tett szabaddá, az leend valóban szabad.

Harmadik alapelv a hit és szeretet. E rész zártételét
idézem: „Szép dolog, hogy Genf az értelem Rómája legyen —
mint mondá minap Garibaldi tábornok —, és mi tesszük hozzá:
a szabadság városa, — de még ehez az is kell, hogy a hitvárosává
legyen.“

Negyedik alapelv, a kötelesség rendületlen teljesítése, a
szilárdság. Semmitől sem borzadt Kálvin inkább, mint a gyön-
geségtől, mely bukásba taszít. „Óvakodjunk valaha csak köröm-
szélességre is hátrálni az Isten iránti engedelmességtől“ — írta
egyik ernyedni kezdő barátjának Kálvin. — A szilárdságban
maga adott példát. Tudjuk, hogy Mózes azon szép jelmon-
data áll a Kálvin érem egyik lapján: „Ő szilárdan állt, mintha
látta volna azt, aki láthatlan.“ — (Jean Kalvin un des fondateurs
des libertés modernes. Paris. 1868. 8 r. 57 L)

Szept. 27-kén péntek este Franck Coulin lelkész már
több mint 2000 hallgató előtt értekezett „a Jézus Krisztus tanit-
mányáról“ szabatos alakban, műszónoklatilag, világosan mutatván
fel az evangyéliomi igazságokat.

A zárulás Barde K. elnöklete alatt szept. 29-én vasárnap
este tartatott a Csarnokban, 1800-at haladó egyén jelenlétében,
énekrészekkel felváltva intéztek itt, a világ különböző részeiből
jött tekintélyes férfiak, rövid de építő szöveget az üdv mód-
jaira vonatkozólag, s Barde Ede ifju lelkész vég ima-áldása után
oszlott szét a buzgó gyülekezet. Így folyt le a felavatási ün-
nepély.

Az uralgó benyomás, melyet e lelkileg szép napokról magok-
kal vittek el a jelenvöltek, Pál apostol e tételébe foglalható (egy

tudósító szerént) „isten mindenen felül bir cselekedni, fölös — fölöbben, hogy — nem kérjük vagy megértjük.“ (Efez. 3, 20.)

A részvényeseknek ugyan e hónapban tartott közlése — mely minden eddigieknél népesebb volt, 165 képviselő levén jelen — a kisteremben tartatott, s teljes megelégedését fejezte ki a Csarnok s általában a belrendezés felett, s helybehagyását adta arra. Eddigi összes bevétel a Kálvin-Csarnokra 307,828 fr., összes kiadás pedig 327,418 frankot tett, a hiány a bútorzás és könyvtár rendezésre teendő kiadással 30,000 frankra ütött. Kinna ird Arthur megilletődve nyilvánítá, miszerént magára vállalja, hogy honfiai közt angol földön befogja gyűjteni a hiánylat egyharmadát; Genf és vidéke pedig a másik két rész kipótlására szóltatott fel: ennek törlesztése után láthat aztán a kezelő bizottság anyagi gondtól menten az evangéliom terjesztéséhez.

Barde Károly 1870. december havában irá, hogy „minden építési költség nagy örömkre le van szállítva, s efelett többé agódásra ok nincs.“

A bizottság határozata szerént, az oszlopos folyosóra következő felirás helyeztetett örök emlékül (eredetileg latin nyelven):

A halhatatlan és láthatatlan istennek,

a századok királyának,

a könyörülő és kegyelmes

atyának, fiunak és szentléleknek

aki

Kálvin Jánost

az isten-ige magyarázóját,

az evangéliomi tudomány visszaállítóját,

a keresztyén egyház reformátorát,

a világosságnak, szentségnek és jó rendnek egész földön

isten akaratával terjesztőjét,

a keresztre feszített és örökké uralgó Krisztusnak

hűséges tisztelőjét,

Galliából támasztá,

Genfnek és több nemzetnek ajándékozta:

nagy hálákat adnak,

és emlékezettel telve ez épületet

1864 május 27-kén

Kálvin halálának 3 százados fordulatán

közakarattal

emelték

az evangélikus keresztyének Genfből,

Helvétzia egyéb vidékéről,

Ángliából, Skótzsiából, Irhonból, Franciaországból,

Németalföldről, Németországból, Amerikából. . . .

Dicsőség az egy Istennek!

A felavatás óta is több szép gyülekezés tartatott a Csarnokban, nevezetesen Noville tanár értekezett a „bünről,“ — de Gasparin: az egyenlőség, — Bersier (párisi ref. lelkész): a független moral, — Fr. Coulin a solidaritásról sat.; völt több népes értekezlet a missiók, a reformatió, a béke, az Evangyéliomi Szövetség sat. érdekében, tartatott szent zene, sőt néha classzikus zene hangverseny is, mely utóbbiaknak is szinte meg van saját jelentőségök, Viret szerint a zene levén képes egyedül az imádás érzelmét hangokban kifejezni. ¹⁾

* * *

Amily lelki édes öröm honolt bennem a Csarnok története vázolósa alatt; s amily magasztos érzetre hevülve időztem szellemileg ama hiterős bajnokok önzéstelen foglalkozásainál; ellenkezőleg, oly lenyomó szomor sűrű köde szállt meg annak meggondolásakor, hogy csak mi magyar protestánsok maradtunk ki a szép vállalatból, a szép ünnepélyből. Egy magyar prot. kő sincs hát a világ reformátusainak egyeteme által rakott ama Csarnokban! oly nehéz azt ki is mondani! Minden ország és nemzetnek, —

¹⁾ Az adatokat, honnan meritém e közleményt, jobbára Barde Károly lelkész urtól voltam szerencsés nyerni, miért ki is fejezem köszönetemet. Irá 1870. dec. 17. kelt levelében többi közt: örömmel hall nemes honunkról tudósítást, többször sajnálta, hogy egyházi jellemü tudósítások köztünk hiányoznak, kellemes volna, ha a Csarnok ügye hasonló közeledések eszközlője lehetne „most, ha valaha, fontos hogy Isten minden gyermekei közeledjenek egymáshoz, és tömörüljenek a közös elenség ellen.“

melyek adakozással járultak, — nevei feljegyezvék az épület bel-sejében csak a mi nevünk számára nincs ott örökítő tábla. Mintha csak nem is léteznénk, árnyék lennénk. Pedig sok más országgal és nemzettel együtt, mi is sokat, fölötte sokat köszönhetünk a genfi nagy reformátor áldásos, és századokra kiható szellemének.

Ha már egyebet nem tehetünk, holtak levén, mikor megkelle vala mutatni, hogy mi is élünk, mikor tán először nyílt ily fényes alkalom, hazánk szűk köréből kikelni, a föld területén élő testvéreink közé lépni, s velük lélekben egyesülni: tennénk legalább anyit, hogy egy üdvözlő iratot küldjünk a Csarnok bizottsághoz, kifejezván benne, a reformáció örök elveihez való szilárd ragaszkodásunkat, méltányolnók a hittestvérek öszműködését, s kívánnánk áldást a Kálvin-Csarnok jövőjére. Ezt tán legilletékesebben a magyar Genf, Debrecen s ennek fenköltségre és hithűségre pezsdült presbyteriuma tehetné meg, vagy kezdeményezhetné.

Mindég magasztos és bódogító ott lenni, hol a nagy és kegyes lelkek társasága van. Mózes, Illyés és Krisztus táborhegyi lelki találkozásában az anyag szellemülése, a földinek megdicsőülése van jelképezve. A nagy történelmi múlt ilyféle lelki felelevenítése — minő vólt a genfi emlékünnepegy, — elfelejteti velünk, hogy por és hamu volnánk, s ezáltal emel, nemesít, csak azt érezteti velünk, ami felül áll a mulandóság esélyein; s azt vési tudatunkba, hogy az erkölcsi és vallási világrend, el nem avulható, mert örök.

Azon parányi vigaszt még sem hallgathatom el, végén előadásomnak, hogy anyit mégis megértünk, miszerént a genfi atyák hiterős szavainak viszhangja, habár töredékesen is, a debreceni ref. Kollegiumnak — melynek hivatása az is, hogy az evangyéliomi positiv keresztyénségnek a bódogabb külnemzetek keblében véghezvitt ébresztő tényeiről tudomást vegyen, azokból erő-sugarakat gyűjtsön, — egyik fehér tantermében fogékony ifjak előtt negyedfél év után visszazengett. ¹⁾

¹⁾ Olvastatott a debreceni ref. kollegiomi hittanszaki önképző-társulat diszülésében 1871. január 20-kán.

A rideg bércek illetetlenül maradnak a viszhang zengése után, de a bérceknél szilárdabb élő lelkek felmelegülnek.

Balogh Ferenc.

T Á R C A.

Kossuth Lajos nézete az 1848-dik évi vallásügyi törvénycikkről.

Hogy a törvény akármely vallásnak „uralkodó vallási“ állást adjon; s hogy ezen uralkodó vallás egyháza, javadalmakkal, szabadalmakkal, hatalommal felruházott valóságos állami intézvény erejével birjon, ez anyira sérti az emberi szabadság legérzékenyebb oldalát, a lelkiesmeret szabadságát, anyira ellenkezik a polgári társadalom, s az állami souverenitás alapfogalmaival; és emellett hazánkban anyi szenvedésnek, anyi szerencsétlenségnek, anyi vizzálynak, anyi szívháborító botránynak volt forrása, — hogy eltökélettük magunkat, e borzasztó eszmét a magyar közjogból kitörülni, s helyébe az észak-amerikai jognyilatkozat (Declaration of rights) azon bölcs, igazságos és jótékony axiomáját igatni törvénybe, hogy „semmi egyház, semmi vallásos felekezet nem birhat fölényvel a törvény előtt mások felett.“

Az egyenlőség és viszonyosság elvének valósitására csak egyetlenegy alternativa képzelhető. — Vagy az, hogy az állam, semmi egyháznak, semmi vallásfelekezetnek nem ad semmit. Vagy az: hogy minden vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségeit az állam fedezi.

Az emberiség már eléggé haladott, miként ne legyen szükség indokolgatni azt, hogy az alternativa első része a helyes, nem a második. Az állam tartsa fel a mindenkit egyenlően kötelező törvények érvényét mindenki ellenében; ne tölje, hogy a vallás ürügye alatt a türelmetlenség vagy theocratiai hatalomvágy személyes vagy polgári jogaiban akárkit is büntetlenül sérthessen szabadságában korlátozhatson; vagy hogy vallásos meggyőződések örve alatt akárki is magát polgári kötelességeinek teljesítése alul kivonja. Ezentul ne avatkozzék az állam a vallás dolgába; de azt se engedje, hogy akármely egyházzá szervezett vallás, az állami vagy polgári dolgokba avatkozzék. Legyen elve az, hogy a vallásos felekezetek az állammal szemben másnak nem tekinthetők, mint az egy hitet valló egyének szabadakaratóból kifolyó önkénytes egyesületeknek; melyek épazon tekintet alá jönek, mint akármely más társas érdekű egyesületek. Ha sértik a törvényt, a törvény megtorolja a sértést. De amíg a törvényt nem sértik; az ő dóljuk, hogy mit csinálnak. — Fedez-

zék közös érdekü szükségeiket, fizessék papjaikat, tartsák fel iskoláikat, templomaikat, amint nekik tetszik, az államnak velük semmi köze. — Nem ad nekik semmit.

Ez az igazság.

Igen, de Hazánkban az állam nem egyenlő mértékkel mért még azon vallásfelekezeteknek sem, melyeket jogosultaknak ismert el. — Egy némelyeknek sohasem adott semmi ellátást egyházi és iskolai céljaikra. Egynek pedig igen gazdag ellátást adott; azt valóságos államintézménynek, papjait nemeseknek, főpapjait az ország első polgári karának, valóságos államhivatalnokoknak tekintette, s ilyeneknek tekintvén, igen gazdagon fizette, számukra kirendelt nagyterjedelmű birtokok haszonvételével. — Ezen módja az állami méltóságok fizetésseli ellátásának ősi szokás volt a magyarnál. — Így fizette királyait a koronajóságok, így nádorait némely tengeri szigetek haszonvételével.

Ekkint lévén a dolog, ha a 48-ki országgyűlés az egyenlőség valószínűsítését abban keresve, hogy semmi vallásfelekezetnek nem ad semmit, ennek alkalmazásaul azt mondotta volna a protestánsoknak, a görögkeleti egyháznak, az unitáriusoknak: titeket soha semmi ellátásban nem részesítettek, jövődre sem részesítlek; lássanak el hiveitek amint akarnak — a katolika egyháznak pedig azt mondta volna: „számodra felhagyom az eddigi állami ellátást, s így már most szent a békeség köztetek, egyenlők vagytok“ — ez csakugyan különös egy neme volt volna az egyenlőségnek, s nagyon furcsa módja az „osztó igazságnak.“

Világos tehát, hogy ha a vallásfelekezetek közti egyenlőséget és viszonyosságot a „senkinek semmit nem ad az állam“ útján akartuk volna valószínűsíteni: okvetlenül azt kellett volna indítványoznunk, hogy az állam jövődre megszünteti azon ellátást, melyben ekkorig a katolika egyház főpapjait és szerzeteit részesítette. Joga volt, s van hozzá; ez kétségtelen.

Én egészben véve a magyar catholikus clerus hazafisága iránt mindig igennagy elismeréssel viseltetem. Még számkivetésemben is nem egyszer vettem magamnak alkalmat a „No popery“ szenvedélyben rajongó protestáns tömegek előtt, ezen elismerésemnek kifejezést adni, s a magyar catholikus clerust egy tiszteletreméltó kivételes példaként állítani ellentétbe a hazát, s hazafiságot megtagadó ultramontán hadseregével. De mert az ember infulában is ember marad, meg voltam, s megváltunk mindnyájan győződve, hogy ha a vallásfelekezetek közti egyenlőségnek ezen módját hozzuk akkor indítványba, oly megkérdelhetlen harcot és háborút idéztünk volna elé, s oly hatalmas segéderőt kergettünk volna hazánk szabadsága bécsi ellenségeinek karjai közé, hogy az egész átalakulási nagy munka veszélyeztetve lehetett volna. Nem mertük tenni. Ily kérdések felvetése békés időkre való, midőn a nyomukban kelő

szenvedély szele kidühöngheti magát, anélkül hogy a nemzet hajóját szirtekre sodorná.

Nem maradt tehát más választásunk, mint vagy érintetlenül hagyni a vallás dolgát, minden enyhítő ír nélkül sajtásra kárhozatni az anyi család boldogságán duoló sebeket, s midőn szabadságot hirdeténk a nép millióinak, a szabadságnak ép azon ágát hagyni biztosítatlanul, melynek hiánya legérzékenyebben sujtja az ember kebelét; vagy pedig az alternativa másik részéhez folyamodva, az egyenlőségnek azon módját választani, hogy az állam fedezze a vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéit.

Rosz expediens, de mi azt választottuk — kénytelenségből; s ami a legfájdalmasabban esett pártunknak, még ezzel is csak a törvényesen bevett vallásfelekezetekre valánk kénytelenek szoritkozni; mert ha másként cselekszünk, harcra kél vala ellenünk a keresztyénség nevében a hatalmas állásu türelmetlenség vak heve; azzal izgat ellenünk, hogy mi a keresztyén népet a zsidóvallás terjesztésére akarjuk megadóztatni, és olajat öntve emberszeretetlen izgatásával a tudatlan nép szenvedélyére, mely már is tettelegességben dühöngött pár száz lépésnyire az országházától, Hazánk ellenségeinek kezére dolgozik, hogy ezek bennünket az egyedüli istáptól; melyre támaszkodhatánk, a nép rokonszenvétől megfosztva, a népszabadság napjának hazánk komor egén felidézésére tehetségeinket elzsibbaszthassák s a demokratiai átalakítás nagy művét meghiusítsák.

Anyi, s oly nagy érdekek lebegtek a röppenő percnek mérlegében, hogy az emberbaráti érzelmek sugallataira hazafiui kötelességnek nem vólt szabad fölbe emelnünk. — Esdekelve kértük — mi magunk kértük — zsidóvallásu honfítársaink pesti küldöttségét: tőrjenek még egy kissé a Haza, a népszabadság érdekében; ne kényszerítsenek minket Hazánk ujjászületésének kedvező percét veszélyeztetni, higyjenek a szabadság világában, mely egyedül képes a szeretetlenség ködét, a türelmetlenség homályát eloszlatni, s bizzanak a közel jövendőben, mely nekik az oly rég, oly sokat s oly embertelenül üldözötteknek, igazságot fog szolgáltatni.

Tömérdek vészfelhő tornyosult össze Hazánk felett! a szabadság nappalát leirhatlan gyásznak kíséretében a szolgaság hosszú éjele váltotta fel, — mely még oszlásában is rettenetes sötét foltokat hagyott a magyar szabadság napján, s a foltok mindegyre terjednek mindegyre sötétülnek, de a néhány fölmaradt halavány sugár gyöngye melege is elég volt reá, hogy legalább ezen egy hitünket teljesülve láthassuk. Ma már a magyar zsidó is egyenjogu magyar polgár; legyen megáldva érte a szabadság nemtője.

Csak így, ily vigyázattal s ily nehezen szivelt áldozatokkal törülhettük ki közjogunk táblájáról az „uralkodó vallás“ szörnyetegét, s ir-

hattuk be helyébe az egyenlőség és viszonyosság elvét. De vigasztalást találtunk a hitben, hogy oly elvet inauguráltunk, melyről ha egyszer kimondatott, csak előrelépés lehet, hátraesés nem.

Az autonomiai mozgalom, mely elég különös, s nem sok jót ígérő alakban megindult az országban, ösztönül szolgál nekem, hogy befejezősül azon tárgy köréből amelyről szólok, a 48-diki időkből egy epizodot jegyezzek ide.

Midőn a vallás dolgáiban törvény felett előkészítő tanácskozásaink folynának, L o n o v i t s, Csanádnak nagytekintélyű akkori püspöke engem e szavakkal szólított meg:

„Önök a catholika vallás uralkodó vallási állását meg akarják szüntetni; s az egyenlőség elvét akarják felállítani. — Ám legyen. Hanem reményem irányunkban is igazságosak lesznek önök. Nemcsak a protestánsoknak vannak sérelmeik, nekünk is vannak. Az állam oly hatalmat arrogál magának, oly befolyást, avatkozást, korlátozást gyakorol egyházunk irányában, ami a vallás szabadságával össze nem egyeztethető. Mig uralkodó vallás voltunk, türtük ezeket, azon előnyökért, melyeket nekünk ez állás nyújtott. De ha ez állás megszűnik, nincs ok a miért tovább türjük. Ha a vallásfelekezetek közti egyenlőség kimondatik, én követelni fogom, hogy egyházunk szintazon autonómiával birjon, melylyel a protestánsok birnak. „Remélem pártolni fog Ön.“

„Kétségtelenül“ — felelém — még csak azon talán nem épen egészen lényegtelen kis különbségbe sem fogok aggatózni, hogy a protestánsok sem Genftől, sem Berlinton nem függnék, mint önök függnék Rómától. Önök magyar polgárok; a magyar törvény letéteményesen fel fognak tudni reményem ügyelni, hogy a mindenkit egyenlően kötelező magyar törvényt, magyar polgárok ne sérthessék, akármit rendelnek is nekik Rómából. Igen is pártolni fogom Önök egyházának autonomicus szabadságát, úgy mint a magamét. Ön természetesen az egyházzól szól, s az egyház a hívők egyeteme; azé a rendelkezési jog, nem az egyház szolgálái, a papoké. Hiszen szóval legalább a pápa is az Isten szolgálai szolgájának nevezi magát. Tehát pártolni fogom. Hanem a syllogismusnak corollariuma is van. Aki azt mondja: én felmondom a függést az államnak, nem türöm semmi rendelkezését, semmi avatkozását, szóval semmit abból, amit így neveznek „jura majestetica circa sacra“ annak azt is kell mondania, hogy „de nem is veszek igénybe semmi javadalmat, semmi ellátást az államtól.“ Ezt ön, ki oly nagy mester a logicában, nem lehet hogy természetesnek, igazságosnak el ne ismerje. Ha Önnek makói tisztartója azt mondaná: én felmondok püspökségednek minden függést, minden avatkozási jogot — autonom tisztartó leszek, de a fizetést megtartom, — nem gondolom, hogy méltóságod ezt méltányosnak találná. Remélem tehát, midőn az autonómiát

indítványozza Ön, egyszersmind kifogja ön jelenteni, hogy a magas Clerus az államtól eddig élvezett ellátásról és javadalmakról önként lemond. Hálás elismeréssel fogjuk az autonomia e szükségszerű corollariumát törvénybe iktatni, a magyar catholikus clerus örök dicsőségére.

A discursus enyiben marad ; s a discursussal a dolog is.

A tanúságot levonni nem én reám tartozik. Vonja le a magyar népnek ősi tulajdona : a józan ész.

Az alsó nógrádi ev. papi értekezlet alapszabályai.

Az értekezlet célja.

A theologiai tudományoknak elméleti és gyakorlati téren való fejlesztése. E célt elérhetőnek véli a következő alapokon :

1. Az alsó nógrádi ev. papi testület évenként, egyelőre kétszer tart értekezletet.

2. Az összejövetelek napja és helye, mindenkor az értekezletek által jegyzőkönyvileg határoztatik meg.

3. Az értekezlet kebeléből választ egy évre elnököt és jegyzőt — ki egyszersmint pénztárnok is.

4. Az elnök összehívja az értekezleti tagokat, s a tanácskozásokat vezeti.

5. A jegyző — pénztárnok — az értekezlet által kijelölt könyvek és folyóiratokra előfizet s azokat, valamint — az elnök és két tag által hitelesített, — jegyzőkönyvet olvasás végett meghatározott sorrendben a tagok között körözteti.

6. Minden tag évenként négy oszt. forintot fizet.

7. Az értekezlet minden tagja indítványozhat tárgyakat tudományos feldolgozás végett. Az így beadott tárgyak közül, vagy ilyenek hiányában az értekezlet tüzi ki a feldolgozandókat.

8. A kitüzött tárgyak feldolgozására a tagok önként vállalkoznak.

9. A kidolgozott tárgyak, az illető munkálók által a következő értekezletre behozatnak és felolvasatnak. A felolvasott munkák feletti bírálatok ismét a következő értekezleten írásban benyújtandók és felvasandók.

10. Kitünőbb munkák az értekezlet többségének határozata folytán, vagy az értekezlet irattárába leteendők — mely irattár kezelése a könyvtárral együtt a jegyzőre bízatik — vagy sajtó alá adandók. Ez utóbbi esetben az értekezlet által meghatározandó minőség és mennyiségben — tekintetbe véve a szerző kívánságát az értekezlet költségén.

11. Az értekezlet kitűzhet szóbeli vitatkozás alapjául is tárgyakat.

12. Ezen alapszabályok a körülményekhez képest az értekezletek által módosíthatók.

A debreceni polgári iskoláról.

Hat éve mult annak, hogy a polgári tanintézet ügyében közzétett lelkes superintendensi szózat elhangzott, hirdetve az „István“ gőzmalomtársulat kormányzóinak áldozatkészségét, buzdítva a nevelés,- ipar,- kereskedelem barátait; hat éve mult annak, hogy a polg. iskola a helybeli főtanodában megkezdte pályafutását: s még ezideig. oly kevés életjelt adott magáról, anyira leszorították az időszaki események a nyilvánosság teréről, hogy mintegy felhiva érzem magamat a közönség elé hozni tapasztalataimat, melyeket ez intézetben rövid félév alatt szereztem.

Tudva van előttem, hogy a főtiszt. egyházkerület mult őszi közgyűlése bizottságot küldött ki a polg. iskola berendezése tárgyában, ugyanazért a bizottság feladatához — a szervezéshez szólni nem kívánok, megjegyzéseim csakis a jelen tényleges viszonyokra szorítkozván.

Az alapítólevél 2-dik pontja szerint „az alapítvány 6 % évi jövedelme oly tanszék fentartására fordítandó, melyről a kereskedelmi vagy iparos pályára lépni óhajtó tanulók oktatást nyerhessenek.“ A véleményes jelentésben pedig, melyet mind az „István“ gőzmalomtársulat, mind az egyházkerület elfogadott s melyszerént szervezve lett a polg. iskola — az mondatik, hogy ez oly tanintézet legyen, mely Debrecen és vidéke gazdasági, ipar- kereskedelmi viszonyait tekintetbevéve, az elemi iskolában szerzett képzettséget megfelelő irányban tovább vigye, egyszersmind előkészítőül szolgáljon azon keveseknek, kik reál-iskolába lépni szándékoznak, — továbbá összekötő kapocs legyen az elemi és kereskedelmi iskolák közt. Ebből látható, hogy a gőzmalomtársulat és az egyházkerület helyesen fogta fel Debrecen magyar vidéke érdekeit, midőn egy ily szervezetű polgári iskolát állított fel; — de hogy ma már, midőn minden pálya szaktanulmányt kíván, s nem elégszik meg az idővesztegető encyclopedicus ismeretszerzéssel, — minő célt tűzön ki e tanintézet magaelé, felsőbb elemi, vagy al-reáliskola legyen-é: ez oly kérdés, mely szorosán összefügg ez intézet anyagi alapjával, s melyet a kiküldött bizottság fog eldönteni.

Ezideig a polg. iskola egy felsőbb elemi iskolához kötött igényeknek igyekezett megfelelni, hol a tanágak nagyobb tért ölelnek fel, hol a növendék ismeretköre bővítettik s ujjakkal gyarapíttatik, s hol — ami fődolog — megismerkedik a közéletben szükséges polgári iratok szer-

kesztésével. De hogy ezen igényeknek nem felelhetett meg kellőleg, annak okai a következők:

1. A tanárok évenkénti változása. Nagy hátrányára szolgált ez intézetnek, hogy az ideiglenesen alkalmazott tanárok többnyire vagy főiskolai officialisok is voltak, vagy teljesen érezték ideiglenességüket. Aki tudja, hogy mennyire subjectiv tulajdona a tanítási methodus az egyéneknek, s mennyire különbözik az a különböző egyéneknél: átfogja látni, hogy a tanárok évenkénti változása, bármely intézetnek csak hátrányára szolgálhat.

2. Az iskola rendezetlen állapota. Valamint a tanárok, úgy a növendékek is elevenen érzik az ideiglenességet. Beadják a szülék gyermekeiket ez intézetbe, mert még sem otthon hasznukat nem vehetik, sem mesterségre nem adhatják. A gyermek is tudja, hogy neki a 4 elemi osztály elég volt, most már csak időtöltésből jár iskolába. Egy másik része a növendékeknek olyanokból áll, kik a gymnáziumi osztályokban kétségtelen bizonyítványt adtak arról, hogy nem szeretnek tanulni, de hogy mégis iskolába járjanak, átlépnek a polg. iskolába.

3. A tanárok és tanulók túlterhelése. Sohasem helyes a gyermeket munkával túlterhelni, hanem engedni kell időt szórakozásra is, — ez oly nevelészetű elv, melyet kétségbe vonni nem lehet. Már pedig a polg. iskola növendékei 10—13 éves gyermekek lévén, túl vannak terhelve a tantárgy és órabeosztás szerént. Az elemi iskolákban hetenként van 28, — a gymnáziumi osztályokban 22—26, — az academiában 20—27 óra, és ez a tapasztalás szerént nagyon elég. A polg. iskola osztályainak pedig hetenként van 30, — a tanároknak 24—25 órájuk.

4. A fegyelem hiánya. Törvény és fegyelem nélkül semminemű intézet fen nem állhat. Az academia, gymnázium mind birnak bizonyos meghatározott szabályokkal, melyek által a rend fentartható, — de ez a polg. iskolában még hiányzik, — hanem minden tanár belátása szerént intézkedik a felmerülő ügyekben, úgy hogy néha összeütköző rendelést tesznek; minélfogva sem a tanárok, sem a növendékek magukat tájékoztatni nem tudják.

5. A gyakorlatiatlan órafelosztás. A földrajz és történelem tanításánál a tanterv szerént ki kell terjeszkedni a föld alakzatára, oro- és hydrographiájára; vegetatiójára, állatvilágára, populatiójára, az egyes földrészek, tartományok, helyek természeti viszonyaira, az ipar és kereskedelemre, — a magyar nemzet története mellett a hazai alkotmányra s az összes világtörténelemre, — s ezen fontos tárgyakra a tanterv osztályonként csak 3 órát szab egy hétre, s mi jut e 3 órából arra, hogy a tanár a történelem fontosabb jeleneteit, az alkotmány fejlődésének kiválóbb momentumait, az ipar kereskedelem hely- és időszerű productumait

egy kissé bővebben fejtegesse, s emellett minden növendék előmeneteléről hetenként legalább egyszer magának tudomást szerezzen.

Nem említve azon kisebb hiányokat és akadályokat, melyekkel ez intézetnek mostanáig küzdenie kellett, s melyek a rendezetlenségből származnak: csak ezekből is világos, hogy itt gyors orvoslás szükséges; belátta ezt és intézkedett már erről a főt. egyházkerület, midőn ama egyes bizottságot ez ügyben kiküldötte. Addig is azonban — úgy vélem, nem teszek hiábavaló munkát, ha röviden érintem azon gyakorlati és tapasztalaton alapuló módozatokat, melyek — bármint legyen is szervezve ez intézet — a hiányok megszüntetését nézetemi szerént eszközölni fognák.

Szükséges leend ez intézetet állandó tanerőkkel látni el, mert csak ez lehet feltétele az intézet megszilárdulásának. Szükséges leend kimondani, hogy ez iskola megszűnik asyluma lenni a tehetség nélküli gyermekeknek, mert hogy valaki ide beléphessen, legalább első osztályu bizonyítványt kell mutatnia a 4 alsó elemi osztályokban tanítatni szokott tudományokból; a kik pedig más iskolákból jönnek, csak előleges vizsgálat után vétethetnek be; — mintszintén azt is kimondani, hogy akik nemelegendő osztályjegyzéket nyernek, csak javító vizsgálat után mehetnek tovább, épen úgy, mint a gymnáziumi osztályokban szokásban van.

Hogy pedig a tanárok és tanulók tul ne terheltessenek, vagy még egy 4-dik osztályt kellene felállítani, a tanárok számát is szaporítván, — vagy pedig a tananyagokat kell szűkebb térre szorítani, s a szaktudományokat mellőzni. A tantervben ki van mondva, hogy a matematikai tudományok — algebra logaritmus — nem tudományosan tárgyaltsanak, hanem csak hogy a növendék alkalmazhassa. Ez már a szakiskolák körébe vág s ez itt — mint a tapasztalás szerént kivihetetlen — mellőzendő volna. Hogy a jó rend, fegyelem s a tanári működések egyöntetűsége biztosíttassék, szükséges volna fegyelmi rendszabályokról is gondoskodni. Az órafelosztást is célszerűbben lehetne megállapítani. Tudjuk, hogy a történelem mily nemesítőleg hat az ember egész lényére, — a földrajzi ismereteket menyire szükséges volna ipar,- kereskedelem,- pénz és áru ismeretével összekapcsolni, — ezenkívül hazai alkotmányunkat megismerni, azt más államokéval összehasonlítani szintén az értelmiség feltételei közé tartozik: tehát ezen tárgyakra több órát lehetne és kellene megállapítani.

Első rendbeli szükség leend ez intézetet taneszközökkel — térképek, földgömb, természettani eszközök, rajz és szépírás-minták sat. — minél előbb ellátni, a tantermeket az ó épületből az ujba áttenni, valamint arról is gondoskodni, hogy azt a csekély tandíjat a növendékek

fizessék be s ne történjenek olyan visszaélések, hogy valaki 2 éven keresztül nem fizet tandíjat.

Egyébiránt óhajtanó volna, ha a nevelés szakavatott barátai ez intézetet figyelmükre méltatva — eszméiket a nyilvánosság elé hoznák, különösen most, midőn a polg. iskola a végleges rendezésnek néz elébe, — mert nagy kérdés az, hogy a debreceni reform. egyház felsőbb elemi iskolája legyen-e ez intézet, melynek felállítását a törvény sürgeti, vagy pedig ipar-kereskedelmi, vagy tisztán reáliskolává alakíttassék át?

Melyik a legelső és legszükségesebb?!

B. K.

Vitnyédy Istvánnak a soproni sz. Mihály temploma ügyében, a nádor távollétében, egy főurhoz irt levele; Sopron sept. 16. 1651. ¹⁾)

Nagyméltóságu gróf

Kegyes pártfogó uram!

Legalázatosb szolgálatomat Nagyméltóságod kegyébe alázatosan ajánlom.

Miután ő Nagyméltósága, Magyarország nádora, az én kegyes uram, bajmóczi jószágaiba elutazott s ő Nagyméltóságát, mint királyi helytartót, az itten, Sopron városában, történekről nem tudósíthatom, kénytelen vagyok azokat, az ő távollétében, Nagyméltóságodnak, mint az én uram nagy és őszinte bizodalmas urának, hogy az alábbirt ügyről tudomása legyen, megírnom s alázattal kérem, ezt nekem vétkül felróni ne méltóztassék s e csekély írományt hogy kegyesen olvassa el, alázattal esedezem. Tegnap a főméltóságu és főtisztelendő herczeg kalocsai és bácsi érsek ur s a győri püspökség mostani kormányzója s ő főméltóságu és főtisztelendő magasságával a főméltóságu és főtisztelendő urak, ugymint a mostani udvari korlátnok és nyitrai püspök Szelepczeny György, Tarnóczi Mátyás váczai, Rohonczy István csanádi püspökök, Nádasdy Ferencz gróf ur, ngos dienesfalvi Cziráky Ádám ur, nádori ítélőmester, nagyon tisztelendő Fohnay Ferencz, a vasvári káptalan prépostja, s nemzetes urak Aszalay István, alországbiró, és Mészleny Benedek, vasmegyei alispán, e városba érkezvén, a püspöki lakban összegyültek s mintegy törvényszék alakjában összeülvén, tiz óra tájban a polgármester és városbiró urakat magokhoz hívták s magok bemutatása után jelentették, hogy ő szentséges fölségétől, természet szerint legkegyelmesb urunktól, parancsuk van, mely nekik és a városi tanácsnak szól; azok azt felelék, nem tudnák, valamennyi tanácsos a városban volna-e; azokat, a kik megkaphatók, a polgármester ur összehívhatja a tanács házába.

¹⁾ V. 6. : „Figyelmező“ 1870. XII. f. 609. l.

Összehíván, a kiket megkaphatott, a tanácsosokat, a biztos uraknak jelentette, hogy a tanácsházban együtt vannak s várják, mi fog nekik ő szentséges fölsége nevében parancsoltatni; fönnevezett Folnay Ferencz és Aszalay István urak 11 óra tájban megjelenvén, ő szentséges fölsége nevében és tekintélyével átadák ő szentséges fölsége kegyelmes nyílt parancsát, melynek másolatát ide csatolva veszi Nagyméltóságod, és jelentették, hogy a biztos urak, be nem várva a tanácsnak akár értekezletét, akár határozatát, el fognak az ő szentséges fölsége által rájuk bízott ügyben járni. Mondaték ugyan nekik, minek én is fültanuja voltam, hogy a tanács el akarná ő szentséges fölsége levelét olvasni s annak tartalma iránt határozni kész, a követek eltávoznak, a tanács felolvastatja ő szentséges fölsége levelét s írásban nyilatkozni s azt a biztos uraknak átadni akarta s midőn az adandó válasz felett, melynek másolatát Nagyméltóságod számára tudomásul szintén ide csatolom. tanakodniának, a biztos urak kocsikba fogatva, a válasz bevárása nélkül, a sz. Mihály temploma felé indultak s midőn a tanácsház előtt haladának, a bíró ur néhány tanácsossal és Folnay Jánossal, a város ügyvédével, eléjük ment, kérve őket, legyen a biztos uraknak rövid ideig türelmök, a tanács kész írásban nyilatkozni. A tanács e kérelmére s ajánlatára a biztos urak nem hallgatva tovább haladnak. A válasz azalatt leiratott s a biztos urakhoz, kik azon sz. Mihály templomának temetője körül álltak, említett Folnay négy tanácsossal küldetett és az irt választ a biztos uraknak kézbesíteni akarta s miután a biztos urak el nem fogadták, azt az utcán felolvasta, mely választ megértvén a biztos urak, azzal megelégedni nem akartak s üzenetökben kérék a tanácstól, a fölterjesztett panasz igaz voltának megszemlélése végett ő szentséges fölsége parancsára bebocsátja-e a biztos urakat a templomba avagy nem? Mely üzenetre a tanács hódolattal azt viszonzá, hogy írásba foglalt és a biztos urak előtt felolvasott határozatnál fogva, a község összehívása és megkérdezése után, ő szentséges fölsége parancsa szerint határozni akarnak s tudtok nélkül a templomba bemenni meg nem engedhetik. Ezen üzenet meghallgatása és a számosan megjelent nép előtt tett tiltakozás után a biztos urak visszamentek a püspöki lakba s mint mondatik, vizsgálatot tettek vagy néhány tanut hallgattak ki. Ez, nagymélt. gróf ur, hű előadása a végrehajtott eljárásnak. Mi ő szentséges fölsége kegyelmes parancsát illeti, ha szabad törvényre s különösen az 1625-ki 5-ik és 1635-ki 12-ik tczikkekre, valamint a diploma ötödik föltételére s az abban országos törvényekre hivatkozni, mely jöllehet nem lön megtartva (ámbar függőben van), azt (a parancsot?) maga a törvény megakadályozta volna. Mi magát a bizottság tárgyát illeti, e dolgot a biztos urak a megkísérlett eljárással nem vizsgálhatták meg. Mert bizonyos, hogy azon sz. Mihály templomát, melyet a sopronvárosi ősök építettek, birtak, mely öröklés utján a bécsi bé-

kekötés előtt ezen városnak, következőleg az ágostai vallású evangélikusoknak hatósága alatt állt, melyet ők a törökök és tatárok kezeiből, kik azt a Bocskayféle zavarok alatt váracs gyanánt birták s úgy az oltárokat, mint a képeket kényök szerint feldúlták, összetörték s lefosztották, fegyveres kézzel és vérontással foglaltak vissza; azon egész idő óta evangélikusok birták s annak, valamint a többi templomnak szabad birtoklását az 1647-ki 1. tczikben foglalt, az országos rendek által a papság és bármely más világi kath. urak tiltakozásának daczára, sőt annak örökre érvénytelenítésével elfogadott, helyeselt és megerősített diplomának első föltétele a templomoknak, harangoknak és temetőnek szabad használásával megerősíti, mely diplomának és tczikkeknak megerősítését és megtartását az említett 1647-ki országgyűlésen királyi tekintély diszité fel, e sz. Mihály temploma, Nagyméltóságú ur, mint anyaegyház, evangélikusoké, melyet ő szentséges fölsége különös meghagyásából a vallás tárgyában ő szentséges fölsége által 1647-ben kiküldött biztosok királyi diplomák és országos törvények szerint, néhai győri püspök, főtisztelendő Draskowith György meghallgatása után, e városnak ünnepélyesen ítélték oda. E szerint miért volna a város, mint egyik fél, a főméltóságú és főtisztelendő püspök mint másik fél által, ő szentséges fölsége tekintélyével, ugyanazon évi 7-dik tczikk ellenére ekkép nyugtalanítandó? Ő szentséges fölsége azt írja parancsában kegyelmesen; biztos kutfőből értesült; mi szükség volt biztosokra szemben a főnérintett 1647-ik évi 10. és 14-ik tczikkkel? Mert ha némi nehézség fordul a vallásügyben elő, azt nem a főpap urak, grófok, bárók s más megyéből való nemesek által, hanem, a hol előfordult a nehézség, az alispánokhoz úgy a katolikus, mint az evangélikus vallásból egyenlő számban a megyék közönségei által csatolandó előbbkelő nemesek által kellene megvizsgáltatni és a tulkapásokat elintézni. Ezen ügyet pedig, mely a templomnak és eltávolított oltártöredékeknek, melyeket, mint emlitém, törökök és tatárok rongáltak meg, törtek össze és fosztottak le, megvizsgálása körül forog, a püspök urnak, mint statusnak, a város, szintén mint status ellen intézett folyamodványa folytán az ország törvényeiben előirt módon és szabály szerint kellett volna megvizsgálni, s ha a törvényszék bünösnek találta volna a várost, ez a megszabott büntetést nem kerülé vala el. Ha a templom kitatarozása, a megsértett és lefosztott oltártöredékeknek és összetört képeknek eltávolítása felől megkérdetnek, azt nem tagadták volna, mert a város kötelessége gondoskodni, hogy az anyi költséggel fölépitett templom romba ne dőljön, hanem azt az utódok költségkimélésével kitatarozva tartsa fenn. A mondottakból Nagyméltóságod az ország törvénye és királyi tekintélyvel megerősített királyi diplomák szerint megitélheti kegyesen, mennyiben állhat meg e bizottság, mely az ország összes karai és rendei végzésének ellenére lón kiküldve. Megvallom

ugyan, hogy az ügy nagyon kényes, a királyi tekintély forog fenn, de ha a törvény világosan a város mellett szól, bűnül nem róható fel. Ezek a nagymélt. nádor ur tudtán kívül történnek s noha magában véve megveendőnek látszik e dolog, mindazáltal nagyon meggondolandó. Nagyméltóságodat alázatosan kérem, méltóztassék az ügyet kegyes tekintetbe venni s ha ő szentséges fölségének jelentés tétetik felőle akként intézkedni, hogy ilyen, törvény által tiltott bizottságok maradjanak el; ha a püspök urnak, mint statusnak, a város mint status ellen valami követelése volna, keresse az 1647-ki idézett 10. és 14-ik tczikkekben előírt rendes úton. Nagyméltóságodnak e kegyét mint a nádor ur készségesen elismerendi, mind a város velem együtt örökös szolgálatokkal kiérdemelni el nem mulasztandja. Magamat Nagyméltóságod kegyébe alázatosan ajánlva, maradok Nagyméltóságodnak

Sopron, sept. 16. 1651.

alázatos és engedelmes szolgája

Vitnyédy István m.k.

(Egy- vagy közelkoru latin másolatból Szaszinek Viktor birtokában.)

Közlí Garády.

Egyházi krónika.

Németföld. Az ultramontánok és jezsuiták erőlködése i. — Közönségesen tudva van, hogy a porosz kormány és uralkodó ház azon törekvésének, hogy a sok kisebb nagyobb államokra szakadozott, s emiatt erőtelen német nép, egy porosz vezérlet alatt álló egységes szövetséggé alakuljon, a bajor és osztrák politika által pártfogolt ultramontánok és jezsuiták voltak legdühösebb ellenségei; — aminek egyszerű oka csak az, mert a Hohenzollern uralkodóház eleitőlfogva nyíltan bevallott hive, védője és gyámola volt a protestantizmusnak. Még a legujabb időkben is, midőn a porosz fegyvereknek oly rendkívüli módon kedvezett a szerencse, különösen Bajorországban az ultramontánok és jezsuiták sugalmazása alatt álló katolikus kaszinók, katolikus lapok, katolikus parlamenti tagok mindent elkövettek, hogy a Poroszországgal való szövetségi egysülést meggátolják. De elvégre is győzött a felekezeti érdekek felett a nemzeti szellem, s a Poroszország vezérlete alatti német szövetséget a bajor országgyűlés nagy többsége is elfogadta. Most tehát már abban munkálkodnak a jezsuiták és ultramontánok, és pedig rendkívüli szorgalommal és erőfeszítéssel, hogy a német szövetségi gyűlésben többségben legyenek, vagy legalább egy igen erős tömör pártot alkothassanak s céljok az, hogy a birodalmi gyűlés kebelében lévő, mindenféle elégedetlen elemeket magok körül egyesítsenek. Egy percre sem kell tehát azt hinni, hogy az ultramontánok és jezsuiták politikai szereplése megszűnt volna. — Hol van Európa jövője? kérdi egy a napokban megjelent ultramontan röpirat, s meg is felel reá, hogy nem másutt mint Rómában, még pedig a pápa teljesen visszaállított hatalmá-

val tündöklő Rómában. Ezen röpirat szerint, a régi német császárság volt az igazi keresztyén monarchia (a Bástákkal, Barbianoékkal, Karaffákkal s a dicsőséges jezsuiták egész seregével?); a mostani protestáns császárság pedig Berlinben, nem egyéb, mint új kiadású pogány caesarizmus.

Olaszország. Szabad egyház a szabad államban. Római viszonyok. — Folyó évi február 2-dikán csakugyan kimondá az olasz parlament maga részéről is Cavour nagy szavát: szabad egyház a szabad államban! Tizenegy napig tartott heves vita után, meg-lőn állapítva a római katolika egyház teljes tökéletes feltétlen szabadsága Olaszországban. Nincsen tehát többé jus placeti, nincs az államnak semmi befolyása a püspökök kinevezésére, s a csalhatatlan pápa akarátjának sem király, sem kormány, sem parlament nem állhat ellene. Szabad egyház a szabad államban! mindenesetre szép s ki is vihető elv oly egyházra nézve, amelynek sújtópontja, főnöke, parancsnoka s legfőbb érdekei nem a hazán kívül vannak; de másként áll a dolog oly egyházra nézve, mely merőben hierarkhiai intézmény, s melynek csalhatatlan feje van sat. sat. Olaszországban pedig úgy látszik, hogy az egész dolog inkább kómikum, mint komoly valami, kivált miután a királyi széknek Rómába való áttétele is el van határozva. Magok az olaszok közt elég sokan vannak, kik nem sokat biznak a helyzetbe. Egyik tekintélyes emberök már korábban megjegyzette, hogy mily különös dolog lesz az, ha együtt székel az alkotmányos király a csalhatatlan pápával, az alkotmányos szabadság a syllabussal, s a sajtó szabadság a pápai könyvtalommal sat. sat. Valóban érdekes lesz a végletek ezen találkozása és éürlközése! A jezsuiták egyébiránt nagyon dühöngenek, hogy Rómában im-már lehetővé van téve a protestánsok számára nemcsak az, hogy egyes házakban magán-istentiszteletet tartsanak, hanem az is, hogy valahol kápolnákat építsenek. A pápa pedig nagyon szomorú. A legújabb időkben a belga nemesség egy küidöttsége nyujtott át neki 200,000 frankot, mint a jelenévi péterfillérek első részletét Belgiumból, s midőn a követek nagy felindulással beszéltek a pápán elkövetett méltatlansá-gokról: akkor az öreg, nem minden keserőség nélkül, ilyen megjegyzést tett: „beszélni a halálról, az könnyü dolog, de meghalni az embernek magának, — az már nehezebb.“ Egyik külföldi protestáns egyházi lap, felemlítve hogy a magyarországi primás mily rettenetes pásztori levelet irt Róma megszállói ellen a pápa érdekében, — azt jegyzi meg reá, hogy az ilyen beszédek minden hatás nélkül folynak le a magyarok prémes mentéin. — De nagy kérdés, hogy azon főemberek, akiknek kezében van az ügyek intézése, nem tették-e le már végképen a prémes mentét, s nem egy tüznél melegesznek-e a főklérussal?

Oroszország. Az uri imádság az orosz birodalom nyelvein. Báró Meyendorff érdemei. — Egyetlenegy állam sincs a föld kerekéségén, amely oly sokféle, különböző eredetü nyelveket s népeket foglalna magába, mint az Oroszbirodalom. E tekintetben csak a mi Magyarhazánk mérközhetik vele egyikissé. Legközelebb az Uri imádság 108 oly különböző nyelven adatott ki, amelyek az Orosz-

birodalomban mind élnek; pedig még egész nyelvcsoportok maradtak el, különösen a Kaukaszok vidékéről, így pl. a leszgh nyelvcsaládból, melynek négy ága van, csak az avarok Miatyánkja van közölve. A szöveghez nyelvészeti magyarázatok is vannak adva, s a nyelv kutatás szempontjából rendkívül érdekesnek tartják a művet. A könyvnyomdászati tekintetben is pompásan van kiállítva az orosz tudományos akadémia nyomdája által, s emlékül ajánlva B á r ó M e y e n d o r f f lovassági generalisnak, aki már 25 év óta elnöke az oroszországi evangélikus egyházi főtanácsnak, s a protestáns bibliaterjesztő társulatnak. Hivatalos kötelességét hiven, buzgón és bátran teljesítette, s üldözött protestáns hitfelei érdekében, gyakorta magával a cárral is erélyesen szembe lépett. Ennélfogva az evangélikusok részéről, méltán a legnagyobb köztiszteltetésben részesül.

Iskolaügyi krónika.

Franciaország. Népműveltségi állapotok. — A darmstadti allgemeine Schulzeitung múlt évi utolsó száma, amely azonban hihetően a háborús viszonyok miatt csak a napokban jelent meg s jött be hazánkba, rövid, de érdekes rajzot közöl a francia nép műveltségi állapotáról és pedig francia források után. A szellemdus ethnolog G o b i n e a u, akit elfogulatlan vizsgálónak tartanak, ridegen kimondja, hogy „Franciaország lakosainak tulnyomó nagy része nagyon el van maradva, és mélyeséges barbarizmusban süppedez.“ „A társadalom különböző osztályai között semmi benső kapocs nincs. Aki a hazánkba behozott politikai egységből azt következtetné, hogy nálunk eszmei egység és vérvegyület is van, — az nagyon meg fogna csalatkozni. A társadalmi életnek egyetlen oly törvénye, s a civilizációnak egyetlen oly vezérlő elve sincs, amelyet a mi departementjaink egyenlőképen értenének, Némely más országban a civilizáció fentartására nézve lényeges fogalmak és nézletek minden osztályljal össze vannak növe; nálunk Franciaországban ez másként van. Így például az írás és olvasás igen fontos és könnyen megtanulható elemi ösmerete, a mi falusi népünk tulnyomó nagy többségére nézve még folyvást titok. A francia földmivelő nép általában nem tud sem olvasni, sem írni, s az egészre nem is sokat ad, mert nem érti még annak hasznait, s nem is tudja, hogy hol használhatná azt. E tekintetben nagyon keveset várok a törvények ígéreiteitől, s épen oly keveset a felcícomázott intézményektől“ A szülék nagyon nehezen küldik s igenhanyagul járatják gyermekeiket iskolába. A gyermekek ami keveset tanulnak is rendszerént elfelejtik, sőt mintegy magok is azon igyekeznek, hogy minélelőbb elfelejtsék. Így gondolkoznak még azon hazabocsátott katonák is, akik az ezredi iskolákban tanultak valamit. A nagyobb gyárvárosokban, s az oly vidékeken, melyeknek lakossága nagyrészbzen német, kedvezőbben állanak a dolgok“ sat. sat. Bizonyosan mi sem hibázunk, ha többekkel egyezőleg azt állítjuk, hogy a teljes részvétünkre méltó nemes és ártatlan francia nép (mert a nép maga voltaképen mindég ártatlan) mostani nagy szerencsétlenségének főoka épen a közműveltség alacsony fokában

van. Az a politika, amely oly buzgó vólt a Bertalanéj előidézésében s a dicső hugonották sok ezreinek hazájokból való kiűzetésében, — ez a jezsuita politika, nem gondolt a szegény nép műveltségével semmit. — Még egy jellemzőt a francia műveltség és civilizáció ösmertetésére! Írták a lapok, hogy a poroszok Páris körül, a kemény téli időben nemcsak pompás butorokat, hanem egész könyvtárakat is feltűzeltek. Ebben van igazság. Azt írja nevezetesen egyik lipcsei lap, hogy egy kitünő tudományos készütségű ifju porosz tiszt, Páris közelében egy teljesen elhagyott pompás nyári mulató kastélyban szállott meg, s végig nézve a pompás szobákat és butorzatokat, különösen megörvendett annak, midőn egy teremben gyönyörű szép könyvtárat látott. Vólta ott hellen és római klasszikusok is, különböző alakban szép kötésekben. Alig várva hogy nyugodt olvasásra egy kis időt szakaszthasson, kiveszi egyszer Caesar, de bello gallico című művét, s im látja hogy az egész könyv fából van, nézi a másikat, harmadikat sat.: hát bizony az egész könyvtár csupa fa-könyvekből állott. Ezeket aztán a hideg időben, a porosz katonák csakugyan feltűzelték. És ez nem mese. Ilyen fa-könyvtárt nemcsak egyet találtak Páris körül. Ehez sem kell kommentár!

Könyvismertetés.

Religiöse Fragen mit Bezugnahme auf unsere gegenwärtige Lage und die kirchlichen Zeitkämpfe offen und ehrlich besprochen von Georg Engelbach ev. Pfarrer in Butzbach. Darmstadt. C. Köhler 1869. S. IV. 128. 42 kr. o. é.

Ez egyike a legnyomósabb apologetikus iratoknak, melyek Németországban ez utolsó években megjelentek. Szerzője — kitünő tudományú és műveltségű ev. lelkész Hessenben; — jól van tájékozva a theologiai irodalomban, alaposan ösméri az egyház mellett és ellen való áramlatokat s ami nagy érdem, egyik fenálló pártnak sem hive; nyíltan és becsületesen szól azon kérdésekről, melyek napjainkat izgatottságban tartják. Ő át van hatva az evangéliom igazságától s elég bátor Krisztust vallani. Művében nem találkozunk szenteskedő expectoratiókkal vagy haszontalan jajgatásokkal zilált állapotaink felett. Az evang. hit éles fegyverével támad s férfiasan nyilatkozik. — A munka egyes fejezetei: 1) A természetfölötti. Az alapvető kérdés itt az: Vajon a természet — a szervezett anyagi lét — öröktől fogva az egyedüli, semmi más októl nem függő realitás, avagy lett-é e világ organismus, egy benne ugyan működő, de hozzá nem kötött, hanem fölötte uralkodó hatalom által? más szóval: van-é a természetin kívül, amelyet érzékeink által észreveszünk, egy megfoghatatlan természetfölötti? van-é az anyagi világon kívül, melylyel érzékeink által érintkezünk, egy önálló szellemi hatalom? vajon a természet törvényei és tüneményei magoktól valók s öntudatlanul lett necessitások-é, a v a g y egy szabadon működő

szellemnek s teremtő akaratának művei-é? Némely modern — a materialismus elvének hódoló természetvizsgálók állítják: hogy a növényi és állati testek — bele értve az embert is — egyszerű, kedvező körülmények közt magától és véletlenül lett összejt ből (Urzelle) lassan-lassan fejlődtek ki s lettek évezredek folytán azzá, aminek ma látjuk azokat. Habár fontosnak látszó érvekkel támogatják is e nézetet, mi azt mégis csak hypothesis nek vagyunk kénytelenek tartani, már csak azért is, mert nem képes gondolkodásunkat nyugalomra hozni, miután sem ama kérdésre nem felel: mik voltak azok a kedvező körülmények? sem ezen alapkérdést: „honnan van az első összejt és a benne működő életerő?” ama leverő hivatkozással a „véletlenre“ mint teremtő világelvre, nem oldja meg. A komoly és higgadt természettudomány, mely nem vallásbölcészeti bizonyításokkal, hanem egyedül a fizikai világ erőivel és tüneményeivel foglalkozik, visszautasítja e kérdés megoldását, mint olyat, mely az ő körén kívül esik. A természettudomány a maga álláspontjáról — helyesen — utal az organismusban meglevő s hatályos „életerőre;“ azon fontos, döntő kérdést pedig: hogy állott elő az első sejt, s hogy fejlődött belőle a növényi s állati élet? addig nyílt kérdésnek nyilvánítja, míg az organikus levés (Werden) titokteljes processusát a vizsgálódás útján meg nem fejtette. — A materialismus irtózik mindattól, ami természetfölötti; nemcsak a csudától, viláгурalkodástól, Istentől, hanem a szabadakarattól és lélektől is. Természetes! mert ő az anyagot annak erejével, törvényeivel s hatásával az egyedül valónak, a legelsőnek, a legfőbbnek tartja. A bibliai szemlélet szerént az anyagi világ az isteninek vagy a természetfölöttinek produktuma, s így a szellem a legelső és a legfőbb. A tiszta gondolkodásnak is egyik egyszerű postulatuma az: hogy van természetfölötti, mert ha az őt érzék által felfogható anyagon kívül semmi más nem léteznék, az ember sohasem emelkedhetett volna anyira, hogy természetfölöttit csak gondoljon is. Maga a hit is valami láthatatlan és természetfölötti, mely az őt érzék körén kívül esik, a hitnek létezését pedig nem tagadhatja senki. — 2) Az erkölcsi érzet. Az ember nemcsak gondolkodó, hanem erkölcsi lény is, azaz: van veleszületett erkölcsi hajlama, melynélfogva a jót szereti, a rosszat utálja. Itt a szerző találoán cáfolja a materialismus feleletét, melyszerént az, amit erkölcsi törvénynek, erkölcsiségnek, lelkiösmeretnek nevezünk, nem egyéb, mint a tapasztalás és szoktatásnak eredménye, hogy semmi egyéb nem vezette az embereket az erényre, mint az önhaszonlesés, az egoismus, és hogy az évezredek óta megszentelt, nemzedékről nemzedékre szállt erkölcsi törvények, nem egyebek, mint a babonás hiten alapuló emberi találmányok. Mert ha ez így volna, honnan van aztán, hogy az erkölcsi törvény gyakran, sőt kiváló előszeretettel jönnek tartja azt, ami az embernek nemcsak hogy hasznot és előnyt nem hoz, de sőt a legnagyobb áldozatot az életnek feláldozását is követeli, mint pl. a honszeretet, — és joggal? Honnan van, hogy a szokásos „praxis“ amivé az erkölcsi törvényt degradálni akarják, a korszellem és divat ismert változékonysága mellett, olykor-olykor az ellenkező irányt nem vette s nem kezdte rosznak tartani, ami eddig jónak magasztaltatott; miért nem kezdte az a praxis a történet némely korszakaiban a bécsületesség és hűség helyett az ármányos ravaszságot és álnokságot, a szemérmesség

és erkölcsi tisztaság helyett, a féktelen kicsapongást, az önfeláldozás helyett az önhaszonlesést, mint a legfőbb óhajandó jót — eszményképül — felállítani? A minden időben és minden — még a legfejlettebb — népeknél találtató egyetértés, az erkölcsi törvényre nézve, s az erkölcsiség eszméje visszavezet bennünket a legfenségesebb értelemben vett erkölcsi teremtő hatalomra, mely az embert ethikai lénynek teremté, s belé az erkölcsi természetet oltá. — 3) Van Isten. E hit nemcsak — a Königsbergi bölcész (Kant) szerint — postulatuma a gyakorlati észnek, hanem egyedüli megingathatlan fundamentoma az emberi társadalomnak. Van Isten. Bár menyire haladjon is a tudomány, bármí éles gondolatokkal lépjen fel a felbontó kritika: e hit boldogító tartalmától sohasem fogja megfosztani az emberiséget, csak — ha sikerülne elébb megfosztani — szívétől. Szívében találja fel az ember ama legyőzhetetlen szövetségtársát, mely mindég fellép mellette, s harcolja a nemes harcot a tagadás szellemei ellen, a vallásos érzelem, vagyis a szükség, örömben és bánatban, küzdelem és veszélyben, az élet legválságosabb perceiben, a halál közeledtében birni valakit, akire jövőnk eldöntését bátran bizhatjuk, akihez imádkozhatunk, s akiről megvagyunk győződve, hogy közel van hozzánk s meghallgatja szívünk fohászait. Azért tiltakozunk a mí álláspontunkból, mely a vallást s névszerént a keresztyén vallást fogadja el szilárd bázisául, minden oly istenfogalom ellen, mely a személyiséget, szentséget, mindenhatóságot, szeretetet sat. kizárja, amint azt a régibb s újabb bölcészeti s naturalistikus rendszerek megkísértették. Ezek ugyan beszélnek egy istenről vagy istenségről; de oly lényegesen mást, s az evangyéliom Istenével oly homlokegyenest ellenkezőt értenek alatta, hogy itt a fogalmakat különválasztani annál szükségesebb, minél szentebb a tárgy s minél zavaróbban hat az esetleges ámitás. Ha tehát a materialismus azt állítja, hogy az isten nem egyéb, mint az öröktől fogva meglévő, véghetetlen, s a mindenséget betöltő anyagnak foglatatja; ha a deismus, vagy rationalismus állítja, hogy az Isten ugyan személyes lény, ki a világot akaratjával teremté, de azt most magára hagyja s véghetetlen távolságban közönyösen nézi; s ha a panthiismus azt állítja, hogy az Isten maga a mindenség, hogy ő nem létezik a világon kívül, hanem csak a világban; hogy ő a világlélek, a világszellem s a természet az ő teste sat. akkor mindezen, az evangyéliom alapjától elszakadt, a változóknym emberi ész által felépített légművekre csak ez a feleletünk: „amit ti Istennek neveztek, az nem Isten, nem az a szent lény és életteljes tárgya ami imádásunknak, az csak egy fogalom, egy gondolat, frázis; nekünk pedig Isten kell, aki valósággal az, aki él és a mí Urunk, akihez az ügyefogyott folyamodhatik, mint az ő királyi segítőjéhez, vigasztalójához, óltalmazójához.“ — 4. Kijelentés. Az Isten országa. Az Isten lélek és szeretet, s ezért jelentette ki magát az emberiségnek. Elsőben kijelentette magát az emberiségnek a látható teremtés által mint bölcs és mindenható világalkotó, akire az ész is és az emberben lakó erkölcsi érzet mint teremtőre és törvényhozóra utal. Azután kijelentette magát egy kiválasztott népnek az ő szent igéje által, mely az isteni tanításnak foglatatja, s melylyel a bün által elhomályosult emberiséget a saját erejéből meg nem található üdvösség útjára vezet. Ezen specialis isteni kijelentés a Jézus Krisztusban érte el tető- és zárpontját, mint aki az Isten országát

e földön megalapította. — 5. Csudák. Ez a „*lapis offensionis*“ a modern kultúra hőseire nézve. Mi, akik a természetben számtalan csudát és megfoghatatlanságot látunk, amelyet csak egy magasabb természetfölötti hatalom feltevése által tudunk megmagyarázni; akik egy élő Istenben hiszünk, tétovázás nélkül fogadjuk el a csudát. Az újabb kor határozott haladást tett, amennyiben beismeri, mily nagy következetlenséget követ el az, aki a csudát tagadja és mégis a természetfölöttit állítja; mert maga a természetfölötti — csuda, azaz valami, amit az érzékeségből, az anyagból megmagyarázni nem lehet. S ha minden egyes csudákat el akarnánk is törölni, azért mégis marad egy, melyet nem tagadhatunk: egyszer az Isten közvetlenül működött a természeti erők alkalmazása nélkül, ti akkor, amikor még a természet az ő törvényeivel nem létezett, hanem amikor az Isten teremtő parancszavára lett. Aki valami teremtést állít, legyen az akár — mint a biblia tanít — semmiből, akár a semmihez hasonló chaoszból, azaz egy alárendelt törvény- és élettelen tömegeből, az állítja egyszersmind az Isten közvetlen tevékeny működését, más szóval: a csudát. „Aki a csudát tagadja, tagadja egyszersmind a személyes, szabad élő Istent is.“ (Nitzsch.) Csak a pantheistikus, deistikus vagy rationalistikus istenfogalommal nem egyeztethető meg a csuda. — 6. A szentírás. Jézus Krisztus. A bibliai Krisztuskép a kriticizmus által elferdítve, a Keresztény tudomány által ismét helyreállítva. E fejezetekben mesteri — itt rövid szavakban ki sem fejezhető — vonásokkal cáfolja szerző a kriticizmus jobb oldalának (Strausz) nézeteit Krisztusról, mondván: a ti Krisztusképek rejtély, amelyből soha egy keresztényen egyház nem keletkezhetett volna; annak baloldaláról pedig (Renán); a ti Krisztustok egy rútt, az ember legbelsőbb erkölcsi érzetét sértő torzkép. — 7) A protestantizmus, és a mihez ragaszkodnia kell. A protestantizmusnak alaki elve; a hit- és lelkiösmereti szabadság, mely abban áll, hogy az Isten képre teremtett keresztényember maga keresheti — minden emberi tekintély kizárásával — az üdvösségnek útját, és hogy a szentírás egyedüli forrása és normája minden keresztény ismeretnek; anyagi elve pedig: hogy az ember egyedül kegyelemből a hit által üdvözülhet. E két elv összeforrása és kölcsönös egymásra hatása által vivta ki a protestantizmus a legnagyobb eredményeket, s érlelte a legszebb gyümölcsöket, ehhez kell tehát szilárdul ragaszkodnia, ha magát a pusztá negatio által a legszen- tebb kincsektől megfosztani s kiehéztetni nem akarja. — 8) A protestáns egylet és az ő elvei. A „Protestantenverein“ az organisált keresztényen skepticismus s főelve az evangélikus és öskeresztényen hitelemek tagadására megy ki. — 9) A keresztényenség és a modern kultúra. A protestáns egylet kívánja, hogy a keresztényenség a mi korunk összes kulturfeljődésével öszhangzásba hozassék. E követelésnek — szerző szerint — megfelelni nem lehet, mert: a modern kultúra oly elemeket foglal magában, melyek — eltekintve a keresztényenség specialis igényeitől — egyenesen vallástalanok. Első sorban áll itt a materializmus, mely a lelket s az Istent tagadja. A modern kulturfeljődéshez tartozik a pantheizmus, mint a hitetlenségnek magasabb formája. Szerinte Isten és világ egy, s azért az evangéliommal homlokegyenest ellenkezik s mert lényegében vallástalan; azért a kereszt-

tyénséget vele öszhangzásba hozni nem lehet. A természettudomány „exact s így többé meg nem támadható eredményeit“ a keresztyénség is szívesen elfogadja annál inkább, mert azok az Isten kifogyhatatlan gazdagságát, jóságát és bölcsességét tanítják. Ha azonban a természettudomány az ő vizsgálódási körén túl megy, s a természeti törvényeket a természetfölötti világra is kiterjeszteni akarja, akkor a keresztyéntudomány ezen törekvést, mint jogosulatlan tulkapást visszautasítja. A történeti kritika, mely a modern kultúra egyik tényezőjeként szerepel, a kijelentést, s a kijelentésnek koronáját és zárkövét, Krisztust mint Isten fiát a történetből ki akarja törölni, s miután ez a keresztyénségnek „punctum saliens-e,“ azért a keresztyénségtől azt kívánni, hogy a tübingai iskola történeti nézetével öszhangzásba tegye magát, anyit tesz, mint a keresztyénségtől kívánni, hogy öngyilkosságot kövessen el. A klasszikai irodalom, melyre a modern kultúra hivatkozik, az antik világ studiumából és a kor természetbölcsészeti irányából sok elemet vett fel magába, mely nem a keresztyénség talajából sarjadozott ki. A keresztyénség nagyabecsüli ezen elemeket, magába fogadja és hazzonnal értékesíti azokat, amenyiben nem ellenségesek és heterogének; azonban sohasem fogja elösmerni, hogy a klasszikai tragödia antik fátyumszéme, vagy a bűnnek — az irodalmi művekben található — könnyelmű elsimitása, vagy poétikus dicsőítése, a Megváltónak lerántása a közönséges emberi műveltség körébe, a valódi, mély erkölcsi kulturát képezné. — 10) A presbyters-zsinati alkotmány sat. — 11) Egy szó a felekezet nélküli iskoláról. E kitünő cikket más helyen egész terjedelmében lefordítva adjuk. — 12) A kívánt visszatérés a katholicismusba sat. — 13. A mi hitünk s reményünk. — Ajánljuk ezen buzdítólag s lelkesítőleg irt munkát minden művelt keresztyénnek, aki magát a legfőbb, a vallásos kérdésekben tájékozni akarja, s különösen lelkésztársainknak és a hittanhallgatóknak, mint amelyből a legélesebb fegyvert szerkezthetik meg a nálunk is fellépő nihilismus ellen.

Rimler Károly.

Morich, Superintendent und Pastor. Die confessionslose Schule in paedagogischer Beziehung, Helmstedt. 1870. 8 garas.

Krüger, Pastor. Die confessionslose Schule. Ein Wort zur Verständigung, 1870. Barmen.

A már félszázad óta fenálló darmstadti allgem. Kirchenzeitung, mely a német protestánsok legtekintélyesebb egyházi lapja, a vele együtt megjelenő theologiai Literaturblatt egyik mult évi számában, ily tartalmu sorokkal kezdi a fentcímzett művek ösmertetését: „Hogy a lelkészek megmozdultak avégre, hogy a felekezeti jellemmel nem bíró, vagyis helyesebben, vallásnélküli iskolák iránt folyvást hangosabban nyilvánuló kívánatot határozottan visszautasítsák; — az a dolog természetéből következik; s nagyon rossz bizonyítvány lenne az egyház szolgálai mellett, ha mindazt, ami csak erejüktől telik meg nem tennék az egyházat fenyegető vész elhárítására. Nem szükség, hogy a merev konfesszionalizmus hívei legyünk, avégre hogy a hitfelekezeti jellemmel nem bíró iskolákat határozottan ellenezzük, mert hiszen már csak a Hollandiában tett tapasztalatok is elegendők arra, hogy a türelmes érzetü embert is, ha ugyan még szíven fekszik a keresztyénség ügye, a hitfelekezeti

jellemmel nem bíró iskolák iránt undorraal töltsek el. Ennélfogva valódi örömmel üdvözöljük a címzett két füzetet." sat. Morich véleménye szerint épen nem fog oly könnyen menni az iskolák hitvallásnélkülivé tétele; a hitvallásokon meg fognak törni az állítólagos tudomány és politika elméleteinek tájtétkző hullámai. Határozottan tagadjuk azt, hogy az államnak volna kizárólagos joga az iskolához, semmivel sincs neki több mint az egyháznak. Ha azonban az egyház ragaszkodik a hitvallászeréni iskolákhoz: akkor szükség, hogy neki magának is legyen hitvallása, mégpedig valódi élő hitvallása. — ... A hitvallásnélküli iskolának semmi szilárd elve nincs és nem is lehet. — A nemzeti, human, népgazdászati s más eféle oktatás s nevelés eszméje képtelen valami. — A hitvallás nélküli iskola pusztá tanintézet, és pedig a mammont, a világi hasznot, a pénz bálványozó tanintézet; melynek elve szerént az ember értéke nem erkölcsi jellemétől, hanem értelmességétől s ügyességétől függ. — „Egyezményesen csak egyedül a felekezeti iskola nevelhet; mert örök igazság marad az, hogy csak egy tiszta és ép erkölcsü — illetőleg jellemű ember képes helyesen, tisztán és nyomosan gondolkozni. A nem felekezeti iskola ellentétbe hozza a gyermeket a család vallásos életével, s a gyülekezet és egyház istentiszteletével, s önféjü, erőszakoskodó önzöket s erkölcsi euochokat... nevelni fog igenis; de valódi jellemeiket sohasem.“ — Krüger műve már terjedelmesebb és higgadtabb; de azért ő is nyilván kimondja pl. hogy a felekezeti iskola ellenségeinek tetemes nagy része, azért ilyen, mert ellensége a vallásnak és egyháznak is. Vitatja, hogy az iskola nemcsak tanító, hanem nevelő intézet; nevelni pedig vallás nélkül nem lehet; a vallásos tanítást és nevelést a rendes tanító kezéből kivenni, az iskola céljával ellenkező dolog; felforgatná ez a tanítóképzést is s szívet tépné annak ki. Nem igaz az, hogy a tudományok nagyrészének nincs köze a vallással; egy jó olvasókönyvet szerkeszteni, természetismét, földrajzot, történelmet tanítani vallásos vonatkozások nélkül lehetetlen. — A tanítás és nevelés ügyére nézve csak veszélyes, ha ugyanazon tanintézet tanító különböző vallásuak. Nem kell hinni, hogy a felekezeti jellemnélküli közös iskola kölcsönös türelemre és egyességre nevelne, sőt épen az ellenkező fog előállani. A közös községi iskola türelme nem egyéb, mint a nihilizmus türelme. — Az ugynevezett egyetemes vagy általános vallásoktatásra nézve azt mondja, hogy mindaddig, míg a templomokban az istentisztelet sat. nem ilyen lesz, hanem határozott felekezet szeréni: ilyeneknek kell lenni az iskolák vallásoktatásának is. — A legrosszabb esetben is inkább az iskolakötelezettségéről vagy tankényszerről kell lemondani, mintsem a felekezeti iskoláról; vagy más szavakkal: vagy felekezeti iskola, — vagy semmi iskola. — Krüger azt kívánja, hogy a felsőbb iskolák is felekezeti jellemmel birjanak; ezt követeli a tapasztalásból szerzett tanulság is; a nemfelekezeti felsőbb iskolákban „oly tanárok fognak előállani, akik mindent tudnak ugyan, de nem lelkesülnek semmiért, keresztyén eszmékért és evangéliomi igazságokért pedig egyáltalában nem.“

Nem mondjuk, hogy az ösmertetett művek tartalmával minden ponton teljesen egyetértünk; de azt, ha nem mondanók is, tudná a tisztelt olvasó, hogy a főbb dolgokban, s a nagyfontosságú ügy lényegére

nézve: igenis. Örülünk egyszersmind, hogy immár bőven láthatják tisztelt olvasóink, hogy a Figyelmező által vallott és követett iskolaügyi elvek és irányzatok olyanok, amelyeket korunk legműveltebb protestáns népeinek, theologjainak és paedagogjainak nagy többsége határozottan vall és követ, s bizvást állithatjuk, hogy ha mi magyar protestánsok, a mi háromszázad óta fenálló, s törvényesen biztosított autonom felekezeti iskoláinkat, a nálunk némelyek által oly igen előtérbe tolt és magasztalt, de minden tekintetben helytelen elvek s érdekek alapján álló képtelen községi iskolákkal rendszeresen és általában, vagy csak nagy részben is felcserélgettük volna: külföldi protestáns hitfeleink tetemes nagy része, reánk a legmélyebb csudálattal, szánalommal, sőt mondhatjuk, megvetéssel tekintett volna. — A címzett művek is olyanok, amelyek mindenesetre megérdemlik, hogy egyes lelkészek, tanárok, tanítók s azok értekezletei által figyelembe vétessenek s vizsgáltassanak, tanulmányoztassanak. Látjuk, hogy külföldi hitfeleink, egyenesen a vallás és egyház iránti kötelességüknek tartják a felekezeti iskolák érdekében a legerélyesebben szót emelni s ezt irodalmi téren is megtenni tekintélyes papok, tudósok, tanárok nem szégyenlik. Nálunk azonban sokan úgy vélik, hogy mind az iskolai, mind más kényes ügyben hallgatni s in otio cum dignitate élni, arany és bölcsesség illő dolog. Csakhogy tartani lehet tőle, hogy ez a bölcsesség akaratunk ellenére s észrevétlenül is hálóba visz, a hálóból pedig szépen a szárazra lök bennünket. Itt aztán csakugyan nem lavirozhatunk többé!

Rövid irodalmi szemle.

Buzgó és áldozatkész kiadónk — Telegdi K. Lajos urnál, a közelebbi időben következő érdekes iskolai könyvek jelentek meg:

Imre Sándor debreceni főisk. tanár s magyar akad. tag. Magyar fordítási feladatok, a latinnyelv és irály gyakorlatára. A gymnáziumok közép és felső osztályai számára. Süpfle után. Második bővített és javított kiadás. Debrecen. 1871. 8 r. 160 l. 50 kr.

Szegedi Sándor debreceni főisk. gymnáziumi tanár. Szemelvények P. Ovidius Naso műveiből, gymnáziumi használatra, magyarázó jegyzetekkel. Debrecen 1870. 8 r. 235 l. 1 frt. 20 kr.

Nyíri Péter vértesi ref. lelkész. Vezérlét a törtszám tanításában. Elemi tanítók használatára. Debrecen. 1871. 8 r. 115 l.

Surányi Gyula. Magyarirodalom és művelődés története, rövid kivonatban. Debrecen. 1871. 8 r. 42 l. 24 kr.

B. P. debreceni ref. tanító. Debreceni ABC. Debrecen. 1870. Második javított kiadás. 8 r. 80 l. Kötve 24 kr. — Ugyanazon szerzőtől: Rövid magyarnyelvtan. Népiskolák számára. 8 r. 56 l. Kötve 24 kr. — Rövid természetrajz, népiskolák számára. 8 r. 68 l. Kötve 28 kr.

Egy katolikusból lett protestáns elmékedései. Irta L u b i k Imre. Ily című műre aláírási iv nyitvatott 1 frtjával, amely a rimaszombati m. k. postahivatalhoz volt küldendő február végéig. Akik a művet kézirat-

ban látták, kedvezőleg nyilatkoztak afelől. Több tekintetegnél fogva, mi is ajánljuk az olvasók figyelmébe és pártfogásába.

Nikházy László ref. segédlelkész. Huszonkét közönséges egyházi beszéd. Első füzet. Miskolc. Fraenkel bizománya. 1871. 8 r. VIII+189 l. Bólti ára: 1 frt. 30 kr. „Jövedelme Károlyi Gáspárnak állítandó emlékre adatik.“ E kegyeletes cél igenszép; de fíjdalom! maga a könyv azt juttatja eszünkbe, amit már több évvel ezelőtt mondottunk, hogy t. i. ha azt a költséget, amit a legközelebbi két-három évtized alatt predikációk kiadására fordítottunk, fordítottuk volna pl. jeles írásmagyarázati és homilétikai művek magyarnyelven kiadására: most bizonyosan sokkal jobb prédikációkat fognánk írni és világra bocsátani.

A magyarhoni egyetemes evangyéliomi gyámintézet 186⁹/₇₀. évi jelentése. Mikólc. 1870. Nagy 4-edrét. VIII és 28 l.

Közli a gyámintézet 1870. október 9. Somorján tartott közgyűlésének jegyzőkönyvét; továbbá a részletes számadást a nevezett évről, a gyámintézet 26 éves multjának rajzát sat. sat.; végre szól a némethoni Gusztáv-Adolfegyletről, ennek a magyarországi evang. egyházak és iskolák segéllésére küldött nagyszerű adományairól, amelyek a legközelebbi hét év alatt több mint 89 ezer forintra mennek. — A német Gusztáv-Adolfegylet s a magyarhoni egyetemes evangy. gyámintézet szervezetének s multjának tüzetes tanulmányozását különösen ajánljuk azoknak, akikre a tisztántuli ref. segélyegylet célszerű ujra szervezése már régóta váraozik. Gyűlés vagy bizottság az ily tanulmányt, egybevetéseket, számításokat sat. meg nem teheti, hanem megteheti s tegye is meg egy vagy két ember, s ezek tegyenek aztán átható jelentést és javallatot.

Krüger. Die Prinzipien des deutschen Protestanten-Vereins. Barmen. 1869.

Szerző evangélikus lelkész a Rajna mellett; címzett művét az elberfeldi egyházmegyei értekezleten olvasta fel, s ugyanannak határozotti kívánatára tette közzé. Szerző a nevezett egylet alapszabályainak s tekintélyes tagjai nyilatkozatainak kellő megvilágítása és elemzése folytán azon meggyőződésre jut mint eredményre, hogy a nevezett egylet nem az evangyéliomi keresztyénség alapján áll, az evang. egyház megújulását tőle várni nem lehet; nincs helyes nézete a keresztyénség és a kultura egymáshoz viszonyáról, sem a bibliaserénti egyházközség mivóltáról. Mindez anyira bizonyos ugyan, hogy aki a szép hangzásu szavak köde alatt a dolgok velejét meglátni képes, egy percig sem kételkedhetik fellette; mindemellett is, minthogy sokan vannak, kiket a külsők könnyen félrevezetnek: az egyháznak folytonos kötelessége határozottan fellépni azon zürzavar ellen, amelylyel a Protestanten-Verein a keresztyénség alapfogalmait elborítani igyekszik. — Így itél a Neue evang. Kirchenzeitung, s lényegben mi is egyetértünk vele, s ajánljuk a címzett művet olvasóink figyelmébe.

Jürgen Bona Meyer. *Philosophische Zeitfragen*. Populäre Aufsätze. Bonn. Marcus. 1870. XV. 434 l.

Szerző a bölcsészet tudora és tanára a bonni egyetemen. Cimzett művében népszerűen de nyomatékosan s higgadtan harcol a materializmus, darwinizmus s más efélék ellen; — az akaratot és annak szabadságát, az erkölcsi világrendet, a lélek halhatatlanságát, a keresztyénség alapigazságait bátran és sikerrel védi a modern hitetlenek és valláscsüfölkök ellen. Szerző a bölcsészeti irodalom terén már korábbi műveivel is jelentékeny nevet vivott ki magának; — cimzett munkáját pedig, eltekintve annak némely csekély félszégeitől, mind a keresztyénség, mind általában a tudomány őszinte barátai sikerrel forgathatják. **N. E. K. Z.**

Előfizetési felhívás.

Alólirott a bécsi cs. k. ev. theol. Fakultás 50 éves öröm-innepére, mely 1871. apr. 25-kén fog megtartatni, — szándékozik a már 1859-ben egyszer kiadott *Értesítő* jét kijavítva és bővitve ujonnan kiadni.

Az *Értesítő* tartalma következő leend:

1. Mind a Fakultás, mind pedig a könyvtárnak rövid vázлата. —
2. Életrajza, részint a volt igazgató, részint a jelenlegi tanáruraknak.
3. Előléptetési rendelet.
4. Névjegyzéke azoknak, kik a Fakultás által előmozdítottak.
5. Elősorolása azon tanóráknak, melyek minden félévben tartatni szoktak a Fakultásban.
6. Kezdeté és befejezése a félévnek, valamint a beirási idő tartama.
7. Iratok, melyek a rendes és rendkívüli hallgatók felvételére szükségesek,
8. A beiratási illeték mennyisége.
9. Az ösztöndíj és szabadszta száma, valamint az út és mód, amelyen ezek elnyerhetők.
10. Névjegyzéke az összes tanuló ifjuságnak a Fakultás fenállása óta.
11. 18^{20/21} óta a mostani téli félév befejezéseig, a Fakultásba 10-10 évenként beirott hallgatók száma általában.

Miután a kiadás az aláírók mennyiségétől függ, részvételre kérem fel mindazokat, kik egykor tagjai voltak e Fakultásnak, mind pedig azokat, kik ezt figyelmökre méltatják.

Megrendelési határidő f. é. márt. 20.

Előfizetési ár 50 kr.

Taufráth Mihály,
könyvtárnok.

Bécs. *Mariannen-Gasse Nro. 25.*